

France Filipič

Dr. Anton Korošec in marksisti

Razprava želi osvetliti politično delovanje dr. Antona Korošca v obdobju od konca prve svetovne vojne, novembra 1918, pa do njegove smrti, decembra 1940, s posebne- ga zornega kota medsebojnega razmerja in vrednotenja med njim in marksističnimi političnimi gibanji. Zgodovinskega gradiva za tovrstno znanstveno raziskavo je do- volj, tako primarnih virov kot tudi znanstvene in publicistične literature.

Koroščevo politično delovanje v obravnavanem obdobju lahko razdelimo na tri ča- sovne sklope: na prvega od konca prve svetovne vojne do razglasitve diktature, ja- nuarja 1929, ko se Korošec v vladi in v opoziciji intenzivno udeležuje parlamentarne- ga življenja; na drugega od januarja 1929 do formiranja Stojadinovičeve vlade, junija 1935, ko Korošec, razen delno prvi dve leti, večino časa v okoliščinah diktatorskega režima nima možnosti vpliva na vodenje države, in na tretjega od junija 1935 do de- cembra 1940, ko je v vrhovih oblasti kot član vlade ali predsednik senata odločilno so- udeležen pri oblikovanju zunanje in notranje politike Jugoslavije. Za vse tri časovne omenjene sklope bomo navedli nekaj najznačilnejših podatkov o politični praksi dr. Korošca v odnosu do marksistov in nekaj podatkov tudi o odzivu nanjo v marksistič- nem taboru.

Na seji ministrskega sveta 18. julija 1919 je vlada, v kateri je bil Korošec podpred- sednik in minister za obnovo in prehrano dežele, razpravljala o ukrepih proti komu- nistom v zvezi z njihovimi aktivnimi pripravami na generalno stavko delavcev, ki je bila napovedana za 21. in 22. julij 1919 v znamenju solidarnosti jugoslovanskega pro- letariata z rusko in madžarsko sovjetsko republiko. Predsednik vlade, Stojan Protić, je od drugih ministrov zahteval soglasje glede sklepa, da »je boljševizem treba dušiti s si- lo« in pri tem poudarjal, da v primeru nesoglasja »ne bi bilo več mogoče, da bi skupaj sedeli v vladi«. Podpredsednik vlade dr. Korošec, ki je zastopal »tolerantnejše in libe- ralnejše načelo«, kot je zapisal Slovenec 20. julija 1919, je po tej Protićevi obrazložitvi sprejel konsekvence in je skupaj s članom SLS, ministrom za socialno politiko Jože- tom Gostinčarjem zapustil vladno sejo, kar je povzročilo vladno krizo. Slovenec je ravnanje Korošca in Gostinčarja pojasnjeval z njunim demokratičnim stališčem do zahtev delavskega razreda v duhu krščanskih načel SLS in poudarjal, da se s silo in ba- joneti »ustvarjajo mučeniki in preganjani, in to je vedno bolj koristno za idejo, ki jo širijo preganjanci, ko za preganjalce same«. Korošec in Gostinčar sta pozneje umakni- la svoj odstop. Korošec je s svojim preudarnim ravnanjem preprečil hudo politično krizo v Sloveniji, saj je s svojim nastopom vplival na deželno vlado v Sloveniji, da je kljub prepovedi, ki jo je izdal notranji minister Pribičević, stavko v Sloveniji dovolila.¹

¹ Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941, Ljubljana 1965, stran 133. (Mikuž), Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921, Maribor 1977, stran 271 in 272. (Zečević).

3. januarja 1920 je ljubljanski socialistični tednik Delavec objavil zanimivo razmišljanje o jugoslovanskem gospodarskem sistemu ob nameravani zamenjavi denarja v državi. Razmišljanje se je lotilo vprašanja, kdo v Jugoslaviji vpliva na usmeritev državne politike; ob tem je osvetlilo vlogo Protičeve vlade, v kateri je dr. Korošec zavzemal kot podpredsednik in resorni minister pomemben položaj. Delavec je zapisal: »Resnica je tudi, kar tako radi naglašajo klerikalni listi, da vlada v Jugoslaviji veliki kapital, ki ga je že takoj izpočetka postavila na noge radikalno-klerikalna vlada. Kapitalistični sistem v tej obliki, kakor ga imamo sedaj, je delo prejšnje Protič-Koroščeve vlade. In prav zaradi tega je moč kapitalistične buržoazije že močno zasidrana v gospodarski politiki, in sicer tako močno, da ima velik, skoro neomajen vpliv na vso državno politiko.«²

18. februarja 1920 je v novo sestavljeni Protičevi vladi dr. Anton Korošec zasedel mesto ministra za promet. V času njegovega opravljanja te dolžnosti sta se v aprilu 1920 zvrstila dva za slovensko nacionalno zgodovino pomembna dogodka, ki sta povezana s Koroščevo osebnostjo: kongres Vseslovenske ljudske stranke in železničarska stavka, ki je v svojem sklepnem delu prerastla v splošno stavko.

Tri dni pred ustanovitvijo komunistične stranke v Sloveniji, (11. aprila 1920), in teden dni pred začetkom železničarske stavke, (15. aprila 1920), je 8. aprila 1920 Korošec na zboru zaupnikov SLS prvič v imenu svoje stranke avtoritativno spregovoril o komunistih v Sloveniji ter jih politično ovrednotil. Med drugim je dejal: »Za edinega resnega nasprotnika, s katerim se moramo boriti, smatram s svojega stališča samo komunistično stranko.« (...) »Da v tem oziru nismo plašljivi, ampak odločni, da se borimo tudi s to stranko, ki ji ne odrekamo socialnega mišljenja, to nam kažejo današnje resolucije, ki se bodo prečitale.« (...) »Boj prihodnosti, boj ki se bo resno bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in komunizmom. Mi hočemo krščanske kmete in delavce, mi hočemo krščansko inteligenco. Tukaj bomo postavili svojega moža, da ohranimo red v človeški družbi pri nas!«³

Slovenski komunisti so si razlagali Koroščeve besede o neizogibnem boju v prihodnosti kot grožnjo snovalcem železničarske stavke in 10. aprila v glasilu Delavske socialistične stranke Slovenije, Ujedinjenju, v članku »Da bo javnost informirana«, odgovorili: »Če pride do boja in do boja bo prišlo, če vlada pravočasno ne krene na pravo pot – potem naj si bo vsa javnost v svesti, da nam je ta boj usiljen...« 15. aprila 1920 je izbruhnila železničarska stavka in 24. aprila 1920 je prišlo do pokola na Zaloški cesti.

Tukaj ne moremo razpravljati o okoliščinah, ki so botrovale železničarski stavki, o upravičenosti trditve, da je bila železničarjem vsiljena in o nepopustljivosti ministra za promet, ki je s svojimi stališči nedvomno vplival na tragični potek stavke. Dejstvo je, da so marksisti in z njimi tudi del liberalne slovenske javnosti vsa leta med vojnama za dogodke na Zaloški cesti krivili ob Deželni vladi in SLS zlasti dr. Korošca oseb-

² Delavec, 3. januarja 1920, št. 1, letnik VII, članek »Valuta«.

³ Slovenec, 8. aprila 1920, št. 79, letnik XXXVII, članek »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke«. Zečević, stran 308 in 309.

no. Na politične razsežnosti teh zgodovinskih faktov je opozoril dr. Momčilo Zečević v svoji razpravi »SLS in jugoslovansko zedinjenje«, ko je zapisal: »Reakcionarna vloga klerikalne deželne vlade pri dušenju stavkovnega gibanja v Sloveniji, krvavi spopad in žrtve delavcev, ki so padli 24. aprila na Zaloški cesti v Ljubljani ter tudi vloga Antona Korošca, ministra za promet v Protičevi vladi, so pokazali, da se SLS, ko je bila na oblasti, v obračunavanju z delavskim razredom ni v ničemer razločevala od drugih buržoaznih strank. Toda ta odkriti spopad SLS z delavskim razredom v Sloveniji so izkoristili nasprotniki stranke za široko protiklerikalno propagando.«⁴

Naj k navedenemu dodamo še pisanje Delavca, ki je z zornega kota uveljavljanja državljanских svoboščin in širšega političnega boja zapisal: »Živeti hočemo, svobodni državljani hočemo biti, to je vse. Če bi bil dr. Korošec imel voljo, bi se bil lahko pogodil z železničarji. Ker pa te volje ni imel, je dal razkričati stavko za politično, po časopisu, ki je zanj vsaj moralno tudi on odgovoren, se širijo najgnusnejše laži in obrekovanja; zato imenujemo ta boj od strani klerikalcev in tudi drugih meščanskih strank kot nepošten.«⁵

11. decembra 1920 je dr. Anton Korošec podal ostavko na resor prosvetnega ministra v Vesničevi vladi. Zanj in za SLS se je začelo dolgo obdobje opozicijske države.

Korošec je zdaj v imenu SLS neko obdobje vse pogosteje na svojih političnih nastopih postavljaj v ospredje ideje krščansosocialne doktrine.

Tako je 5. junija 1921 kot glavni govornik na shodu HPS (Hrvaške pučke stranke) v Osijeku jedro svojega govora namenil obrambi socialnega programa SLS. S tem v zvezi je dejal, da SLS zaradi radikalnega socialnega programa Jugoslovanskega kluba v Beogradu obtožujejo, da želi vzpostaviti katoliški komunizem in nadaljeval: »Mi bi bili tudi komunisti, samo ako bi bilo to na srečo države in naroda, ker se ne strašimo gospodarskih sistemov, ampak se najbolj bojimo krivičnosti in nepoštenosti.« Poudaril je, da zato SLS zagovarja socializacijo velikih podjetij, ki da se morajo izročiti v roke države, občine in korporacije. V obrambi programa SLS se je Korošec skliceval tudi na oktobrsko revolucijo in opozoril, da je zbrala množice prav okrog svojega socialnega programa v boju proti kapitalu.⁶

31. avgusta 1921 je Korošec spregovoril na velikem shodu SLS v Mariboru. Potem ko je v svojem govoru odpravil socialne demokrate kot vladne privilegirance, ki da jim režim izroča domove, tiskarne, knjigarne, denar in inventar komunistom konfisciranih domov, je ponovno spregovoril urbi et orbi o komunistih: »Komunistična stranka! Od nje se je pričakovalo, da bo z divjim poletom buržoazijo pritisnila ob tla. A to se ni zgodilo. V Rusiji, kjer je bila na moči, je morala svoja jadra zopet sneti in mora s kapitalisti gledati, da spravi celo rusko ljudstvo na noge.« Korošev govor je potem izzvenel – podobno kot v Osijeku – v razlago socialnega programa SLS, ki naj bi v bodoče s svojimi dovolj skrajnimi zahtevami po socialnih reformah pritegnil glasove

⁴ Zečević, stran 312.

⁵ Delavec, 24. aprila 1920, št. 17, letnik VII, članek »Splošna železničarska stavka«.

⁶ Slovenec, 12. junija 1921, št. 131, letnik XLIX, članek »Govor dr. Korošca na shodu HPS v Osijeku«.

tistih volilcev, ki so se v preteklosti odločali za zdaj prepovedano komunistično stranko.⁷

Na shodu zaupnikov SLS 29. oktobra 1921 v Tržiču je Korošec ob obravnavanju socialnega vprašanja poudaril, da moramo dobiti nov družbeni red, v katerem bo uresničena gospodarska in socialna enakopravnost vseh stanov.⁸

Zanimivo je, da je Korošec to osnovno tezo krščanskosocialne doktrine razlagal na svojih nastopih 1922. leta v slovenskih delavskih središčih tako ob vzporejanju kot ob konfrontaciji z idejami komunizma.

Korošec se je v marcu 1922 udeležil nekaterih shodov Jugoslovanske strokovne zveze v Trbovljah, Velenju in Mežici. Krščanskosocialni tednik *Novi čas* je 17. marca 1922 poročal, da je 14. marca v društvenem domu v Trbovljah na shodu rudarjev v poldrugournem govoru Korošec povedal tudi naslednje: »Družabni in gospodarski red, kot je sedaj, ne more več vzdržati. Kapitalistični sistem v svojih posledicah je spravil družbo na rob prepada. Zato vstaja v človeštvu želja po novem, želja za pre-snovno. Napačno bi bilo, da bi si zapirali oči pred velikimi dogodki v Rusiji. Baš mi, krščanski socialisti moramo pazno zasledovati gibanje komunizma v Rusiji, da vse zdravo, kar se tam rodi, prenesemo k sebi.« Po pisanju Novega časa je Korošec v nadaljevanju govoril o socializaciji podjetij, o uvajanju obratnih svetov, itd.⁹

Kaj kmalu je prišlo do reakcije v komunističnem taboru. 30. junija 1922 so se s člankom »Krščanski socializem« oglasile Delavske novice, komunistični tednik, z ostrim napadom na pisanje Novega časa in na Koroščevo nastopanje med delavstvom. Časopis je ugotavljal, da radikalne fraze proti režimu pač ne bodo prinesle rešitve jugoslovanskemu proletariatu, da pa je kljub temu dosti delavcev, ki verjamejo v iskrenost takšnega pisanja in mislijo, da bo potem, ko bodo prišli klerikalci na krmilo, zavladala svoboda.

Na koncu članka so Delavske novice zapisale: »Ne pozabite, da hodi nekdanji železniški minister Korošec, ki je s silo potlačil železničarski štrajk in pustil s klerikalno deželno vlado v Ljubljani zapreti skoraj vse zaupnike delavstva, na shode krščanskih socialistov. Ne pozabite, da financira *Novi čas* visoka duhovščina. Vsega tega ne pozabite in tisočkrat si bodeste premislili pomagati SLS, da pride do oblasti.«¹⁰

⁷ Straža, 31. avgusta 1921, št. 96, letnik XIII, članek »Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru«.

⁸ Mikuž, stran. 217.

⁹ *Novi čas*, 17. marca 1922, št. 63, letnik II, članek »Načela Krščanskega socializma«. Podnaslov: »Dr. Korošec na shodih rudarjev«.

¹⁰ Delavske novice, 30. junija 1922, št. 26, letnik II, članek »Krščanski socializem«. – Med Novim časom in Delavskimi novicami se je v naslednjih tednih razvila polemika, v kateri je *Novi čas* 7. julija v članku *Naš govor soglašal z Delavskimi novicami*, da je vsekakor potreben boj proti »sedanjemu družabnemu redu«, ki da je »nemoralen, nekrščanski in nevzdržljiv«, da pa je ta boj lahko uspešen le, »če verujemo v najvišji npravstveni krščanski ideal družbe, ne pa da jo proglašamo za skupino zverin, ki se nujno med seboj koljejo in morajo klati, ker to velewa »železni zakon razvoja«, itd. Glede sklicevanja na dogodke na Zaloški cesti, 1920. leta, pa je *Novi čas* zapisal: »Stranke ne zadeva tu nobena odgovornost. Drugič je bil to moment, rojen pod vplivom neposredne povojne psihoze, dejstvo obojestranske bolesto prenapete vzburljenosti, fakt, kakor se je komunistom ikskrat pripetil n. pr. na Ruskem napram socialistom in socialistom napram komunističnim pučistom. Zato ni lojalno, ampak čisto demagogično ga proti komurkoli izrbljati.«

SLS je bila znatno obdobje dvajsetih let v opoziciji, v politični javnosti pa se je uveljavljala s svojim bojem proti ustavi in centralizmu. Ko so se konec 1926 pričeli kazati prvi znaki pregrupiranja političnih strank v državi, kar je med drugim pripeljalo do formiranja dveh velikih blokov in ustanovitve kmečko-demokratske koalicije, se je SLS odločila, da stopi iz opozicije. Približala se je radikalom in februarja 1927 stopila v tako imenovano šesto Uzunovičevo vlado. Po padcu te vlade, maja 1927, novi mandatar krone Veljko Vukičević SLS najprej ni sprejel v vlado; vrstila so se pogajanja med Korošcem in Vukičevićem, ki so jih socialisti in komunisti budno spremljali. Pravi vihar je povzročil Koroščev govor 3. julija 1927, na zboru zaupnikov SLS v Ljubljani, s katerim je obvestil javnost o ugodnem poteku razgovorov z radikali.¹¹ Komunistična Enotnost je tedaj zapisala, da se Korošec odreka avtonomiji in poudarja državotvornost SLS.¹²

Še hujši hrup je marksistična opozicija zagnala ob takoimenovani Blejski pogodbi, ob delovnem dogovoru, ki sta ga sklenila Korošec in Vukičević 10. julija 1927 na Bledu. Korošec naj bi bil dosegel možnost znatne izpopolnitve oblastne samouprave, zlasti pri financiranju, vendar znotraj ustavnih okvirov. Socialistična Delavska politika je 13. julija v članku »SLS ekspozitura Narodno radikalne stranke« sarkastično zapisala: »Pisali smo ponovno, da je klerikalna stranka zadnje čase temeljito »preorijentirala«. Njeno zadržanje v zadnjem letu je bilo pač tako, da ni bilo treba posebne dalekovidnosti, da se vidi, da jedra vseslovenska, avtonomistična, federalistična, socialistična in komunistična SLS z razpetimi jadrani v beograjski vladni in centralistični tabor.« (...) »To, kar se je zgodilo te dni, je samo logična posledica priprav, ki so se v tej smeri delale zadnje mesece in ki so našle svoj dobroobstoječi zaključek v obilnem blejskem skupnem kosilu med Korošcem in Vukičevićem.« (...) »Sedaj je SLS tam, kjer je bila za časa Avstrije: v vladnem taboru. In če bog da, bo skušala v Sloveniji vladati tako, kakor je vladala prej: Ponižni suženj v Beogradu, nasilni in oholi gospodar doma!«¹³

Delavske novice so 20. julija 1922 pisanje Novega časa o dogodkih na Zaloški cesti, zlasti opravičevanje deželne vlade, ostro zavrnilo. Med drugim so zapisale: Slabo spričevalo dajete Brejcu in Remcu in vsem onim, ki so bili takrat člani deželne vlade, če skušate opravičevati njihovo dejanje s tem, da pravite, »da so stali pod vplivom povojne psihoze«. (...) »Mi prav dobro vemo, da so vaši ljudje, ki so sedeli v onih dneh v vladi, bili pri čisti zavesti in da so pri polni zavesti pustili streljati v ljubljanski proletariat. Njihovo dejanje jih kvalificira kot morilce. Da se je to zavestno delalo, o tem je jasen dokaz tudi govor, ki ga je imel dr. Korošec na strankini konferenci v Unionu.«

¹¹ Slovenec, 5. julija 1927, št. 147, letnik XV, članek »Zbor zaupnikov SLS v Ljubljani«.

¹² Enotnost, 8. julija 1927, št. 25, letnik II. Pod naslovom Popolna kapitulacija SLS je Enotnost med drugim zapisala: »SLS od nedeljskega govora ni več slovenska stranka in za delavce in kmete odpade zadnji razlog podpirati SLS. Podpirati SLS se pravi podpirati centralizem, državno edinstvo in državotvornost.« (...) »Mesto boja za avtonomijo, za revizijo ustave, za nedeljeno Slovenijo je SLS postavila prošnjo za samoupravo, ki jo dopušča državno edinstvo in vidovdanska ustava.« Enotnost je tudi navedla Koroščeve besede: »V radikalni stranki smo našli iste resne poglede na našo državno politiko, da je naša želja, da ustvarimo še pristržnejše in tesnejše zveze, nego so bile dosedanje. Mislim, da ne bomo našli odklonilne besede.«

¹³ Delavska politika, 13. julija 1927, št. 56, letnik II, članek »SLS ekspozitura NRS«. V isti številki je Delavska politika objavila članek »Katoliška mladina revoltira«, s podnaslovom »Zborovanje katoliškega dijaštva pri Veliki Nedelji – bojna napoved klerikalizmu«. Članek je zanimiv, ker govori o postopnem razhajanju uradne politike SLS ob smeri, ki jo je nakazovalo delovanje dr. Antona Korošča, in krščansosocialistične struje v stranki, zlasti delavske mladinske organizacije v JSZ in dijaške, zbrane v Krekovi mladini.

23. februarja 1928 je Korošec postal notranji minister v Vukičevićevi vladi. V zvezi z izjemno eksplozivnim političnim stanjem v državi je komunistična Enotnost že 10. februarja v uvodniku ugotavljala, da je režim Vukičević – Korošec lahko samo prehodna etapa na poti k uvedbi »vojaško-fašistične diktature«. ¹⁴ Časopis Delavska politika je 3. marca 1928 zapisala: »Sedaj, ko je Korošec notranji minister, bo gotovo najprej odpravil beograjsko Glavnjačo in zakon o zaščiti države,« ¹⁵ a isti časopis se je 7. marca ironično pozabaval: »Dr. Korošec je postal minister policije. Zato so eni mnenja, da dobe sedaj policaji namesto pendrekov rožne vencé. Ti, ki tako mislijo, se zelo motijo. Saj ni g. Korošec tako pobožen. Sicer ne bi on takega resorja niti sprejel.« ¹⁶

Dr. Korošec se je ob svojem nastopu na položaju notranjega ministra znašel v nezavidljivem položaju. Razmere v državi so se skrajno zaostriale, kar se je odražalo tudi v delu parlamenta. Potem ko je KDK v skupščini vložila interpelacijo o nečloveškem ravnanju z zaporniki v zloglasni Glavnjači, v zaporu uprave mesta Beograd, je Enotnost 2. marca poročala o dogodkih 29. februarja v skupščini, ko je notranji minister odgovarjal na interpelacijo: »Klerikalni minister Glavnjače dr. Korošec je odgovoril in tako cinično branil Glavnjačo, da je prekosil samega Pribičevića. Prišlo je do pretepa, poslanci so se obdelovali z bokserji in pestmi – toda Glavnjača bo ostala.« ¹⁷

Bila je generalka za krvavo premiero v skupščini 20. junija 1928, ko je črnogorski radikal Puniša Račić streljal na poslance HSS, dva na mestu ubil, Stjepana Radića težko ranil, da je pozneje podlegel poškodbam, in še dva obstrelil. Sam potek dogodkov je zgodovina podrobno osvetlila. Kakšna je bila vloga dr. Antona Korošca kot notranjega ministra ob tem atentatu? Ugibanj v opozicijskem časopisju je bilo mnogo, a neposrednega podatka o njegovi vpletenosti ni bilo. Kot daljni odmev takratnih dogodkov je dr. Srečko Baraga, klerikalni politik v emigraciji, 1968. leta v Glasu slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu zanikajoč Koroščevo vpletenost, zapisal, da je bila javna tajna, da je bil ta zločin organiziran na kraljevem dvoru, z vednostjo srbskega kralja Aleksandra Karadjordjevića, predsednika vlade Veljka Vukičevića in tedanjega notranjega ministra dr. Antona Korošca ob sodelovanju dvorske kamarile. ¹⁸

Vendar je na Korošca legla mračna senca sumničenj, saj je časopisje v državi poročalo, tudi ljubljanska komunistična Enotnost 22. junija, da se je atentator Račić po

Delavska politika je pod geslom »Krekov duh še živi« v sestavku navedla, da ni nobena tajnost več, »da je pobuna v vrstah katoliške socialne mladine popolna in da resno grozi streti premož konzervativnih posameznikov«, da gibanje, ki se zbira okoli »Križa na gori« postaja močnejše in močnejše in zahteva, da se stranka vrne h Krekovi miselnosti in značajnosti – pa da v tem gibanju niso samo delavci, tudi ne samo nekateri svobodnejši dijaki, temveč tudi mladi teologi.

¹⁴ Enotnost, 10. februarja 1928, št. 6, letnik III, uvodnik »K vladni krizi«.

¹⁵ Delavska politika, 3. marca 1928, št. 18, letnik III, novica v rubriki »Dnevne novice«.

¹⁶ Delavska politika, 7. marca 1928, št. 19, letnik III, novica v rubriki »Dnevne novice«.

¹⁷ Enotnost, 2. marca 1928, št. 9, letnik III, članek »Triumfalen nastop ministra Korošca« (po »Slovenec«), »V krvavi seji parlamenta« (po »Jutru«).

¹⁸ Glas slovenske kulturne akcije, št. 17, 28. september 1968, letnik XV, članek »Anton Korošec in atentat na Stjepana Radića«.

atentatu zatekel v notranje ministrstvo k dr. Korošču, ki pa ga je dal aretirati.¹⁹ Danes vemo iz spominskega zapisa dr. Majcna, tedaj šefa kabineta pri dr. Korošču, da je bil zvečer pred atentatom Puniša Račić do enajstih ponoči v avdienci pri notranjem ministru.²⁰

Na rob usodnih dogodkov v skupščini je Delavska politika 23. junija 1928 zapisala: »Če je kaj uvidevnih ljudi v stranki, naj pozovejo takoj, tudi v interesu same SLS, svoje zastopnike, da izstopijo iz vlade, da rešijo čast slovenskega naroda in ga odrešijo odgovornosti za katastrofalne posledice, ki morajo neizbežno slediti.«²¹

29. junija 1928 se je oglasila Enotnost s komentarjem: »Eno je gotovo: strelji v beograjski skupščini so razbili zadnje tradicije meščanskega parlamentarizma v Jugoslaviji (ki itak niso bile velike) in zadnje ostanke meščanske demokracije. Jugoslovanski parlament je bil – in sedaj je odprta pot vojaški diktaturi.«²²

Po daljši vladni krizi je 27. julija 1928 dr. Anton Korošec prevzel posle ministrskega predsednika, obdržal pa si je tudi notranje ministrstvo. Enotnost je 10. avgusta prinesla jedek komentar: »Poleg tega, sodrugi, ni nikak slučaj, da je ravno dr. Korošec v tem trenutku ministrski predsednik in minister za notranje zadeve. Velebski imperialisti prav dobro vedo, zakaj so ravno njemu v tem trenutku izročili vodstvo države in njihovih interesov. Slovenci prihajamo s tem v kaj čudno luč in tu imajo slovenski delavci in slovenski kmetje svojo posebno nalogo. Mi nočemo biti pred svetom narod pandurjev in policajev in še najmanj pandurji in policaji v očeh hrvaških delavcev in kmetov, ki so nam po krvi, jeziku in deželi najbližji! To pa moramo svetu tudi povedati!«²³

Dr. Miha Krek je 1961. leta v zborniku Svobodna Slovenija v Buenos Airesu objavil Koroščevo izjavo o vzrokih, da je 1928. leta prevzel mesto ministrskega predsednika. Dr. Korošec naj bi bil dejal: »Zaupal sem, da bom mogel rešiti državo notranje revolucije, ki je grozila in preprečiti nove spopade in ubijanje, zlasti na Hrvaškem.« (...) »Na niti smo viseli med dejanskim obračunavanjem med Srbi in Hrvati, kar bi pomenilo za vse nedogledno nesrečo...«²⁴

V drugi polovici 1928. leta je dr. Korošec kot notranji minister poskusil z vsemi sredstvi vzdrževati red v državi. Njegova policija je nastopala zlasti proti komunistom in socialistom, ki so jih imeli za glavne netilce nemirov. V Sloveniji je marksistično časopisje, (Delavec, Delavska politika, nemška Volksstimme in Enotnost), opozarjalo

¹⁹ Enotnost, 22. junija 1928, št. 25, letnik III, članek »Atentat režima na zastopnike hrvaškega in slovenskega naroda«. »Šele zvečer,« je poročala Enotnost, »se je atentator Račić pojavil pri dr. Korošču, ki ga je poslal v Glavnjačo, odkoder so ga takoj premestili v boljše zapore okrožnega sodišča, kjer nemoteno sprejema obiske svojih prijateljev.«

²⁰ Stanko Majcen: »Moji spomini na Antona Korošca«. NUK, rokopisni oddelek.

²¹ Delavska politika, 23. junija 1928, št. 50, letnik III, članek »Po usodnih streljih v narodni skupščini«.

²² Enotnost, 29. junija 1918, št. 26, letnik III, članek »Po atentatu v parlamentu«.

²³ Enotnost, 10. avgusta 1928, letnik III, izredna izdaja, članek »Enotnost v nevarnosti«. Članek je bil napisan na rob dogodkov, ko so 21. junija 1928 v Zagrebu potekale velike demonstracije, katere je policija zadušila z brutalno silo, ob tem, da je bilo pet demonstrantov ubitih, okoli sto pa ranjenih. (Mikuž, stran 377).

²⁴ Zbornik Svobodna Slovenija, 1961, Buenos Aires, članek »Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika dr. Antona Korošca«.

na nevzdržnost takšnega stanja, pridružil pa se mu je tudi liberalni tisk. Sicer pa je splošni položaj v državi postajal iz meseca v mesec bolj nevzdržen. Dogodilo se je ti-sto, kar je Enotnost napovedovala že pred meseci, zapletene razmere v državi naj bi razrešil diktatorski režim.

2. januarja 1929 je kralj Aleksander sprejel odstop Koroščevega kabineta.²⁵ Kot vemo, je po uvedbi šestojanuarske kraljeve diktature v novi vladi generala Živkovića bil Korošec najprej minister za promet, nato minister za gozdove in rudnike tja do 28. septembra 1930, ko je odstopil.²⁶ Do tedaj in vse do sredine 1935, ko je Korošec ponovno postal član vlade, v marksističnem tisku v Sloveniji ni bilo pomembnejših sporočil in kritičnih stališč o njegovem delovanju. Komunistična Enotnost je 1929. leta prenehala izhajati, socialističnemu časopisju pa je režim do skrajnosti omejeval poročanje.²⁷ KPJ, ki je bila zdesetkana in precej časa v hudi notranji krizi, se je zatekala k razširjanju ilegalnih letakov po Sloveniji. Ti so bili v prvih letih diktature skrajno primitivni in večinoma uglašeni na geslo oborožene vstaje ali priprav nanjo, Korošec pa je imenovan v njih kot krvavi bandit, morilec itd. Naj navedemo samo en letak KPJ iz dni po parlamentarnih volitvah novembra 1931: »Delavci, delavke, kmetje in kmetice! Vi veste, s kakim nečloveškim terorjem je izvršil režim pesa Aleksandra zadnjega volitve v narodno skupščino. Vi veste, da se bodo ti izvoljeni poslanci, ki so sami Jugoslovanski fašisti (Orjunaši) niti najmanj brigali za vaše koristi, ampak samo za koristi belgrajskih in francoskih bankirjev in generalov. Celo dr. Korošec (slovenski Judeš Iškarjot), ki je Vas in celo Slovenijo prodal belgrajskim krvnikom, je moral odstopiti od ministrskega sedeža in čaka sedaj na novo priložnost varati in ponovno izdati slovensko ljudstvo.«²⁸

Omeniti velja zanimiv podatek s področja kulture. Državni tožilec v Mariboru je 15. aprila 1930 prepovedal širjenje romana Bratka Krefta »Človek mrtvaških lobanj«, ki je izšel pri Proletarski knjižnici v Ljubljani. Med vzroki za zaplembo romana je bilo tudi dejstvo, da je bil v njem dr. Korošec karikirano predstavljen kot veliki duhoven Šec Šej Kor.²⁹

V drugi polovici 1930. leta se je režim diktature pričel naglo zaostroovati, vrstile so se spremembe v vodstvih občinskih odborov, prepovedana je bila klerikalna prosvetna

²⁵ Mikuž, stran 379.

²⁶ Kakšni so bili nagibi dr. Korošca, da je vstopil v Živkovićevo vlado? Marksistično časopisje tega njegovega koraka ni komentiralo. Edino verodostojno sporočilo o tem nam je posredoval v že omenjenem članku v Zborniku Svobodna Slovenija 1961 dr. Miha Krek, kateremu naj bi bil Korošec med drugim povedal naslednje: »Zaupal sem kralju, da hoče samo pridobiti na času, da bi poiskal najboljša mirna sredstva za obnovo parlamenta. Videl sem in priznal, da z rednimi sredstvi pri tedanji politični napetosti in sovražnosti ni bilo moči ohraniti ali obnoviti parlamentarne rešitve. – Hotel sem si ohraniti možnost, da ostanem uradni svetovalec, ker sem vedel, da bodo centralisti, nekateri vojaki in drugi svetovali vladarju nemogoče in škodljive rešitve. – Končno sem pa stal pred izbiro: Ali sprejeti kraljevo resolutno ponudbo ali pa prekiniti to poslednjo zvezo, ki bi nam mogla kaj koristiti za čas diktature. Da bo diktatura težka, to sem itak vedel...«

²⁷ Skromen protest proti režimu diktature je zaslediti v Delavski politiki 12. januarja 1929, št. 4, letnik IV, kjer je pod naslovom »Nova era v državi« zapisano: »... Socialistična stranka v tej državi ne more niti moralno podpirati v političnem boju ne ene ne druge meščanske fronte, ker ni ne ena ne druga niti demokratska, niti napredna«. 26. januarja 1929 je bila Socialistična stranka Jugoslavije razpuščena.

²⁸ Pokrajinski arhiv v Mariboru, (PAM), Kzp IX, 47/32 - k 1, Okrožno sodišče v Mariboru.

²⁹ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru, Kšt IX/30 - 2, Okrožno sodišče v Mariboru.

zveza, po raznih krajih v državi in tudi v Ljubljani so se vrstili sestanki režimu naklonjenih politikov, ki so razpravljali o možnostih ustanovitve stranke. 24. septembra 1930 je Delavska politika pod naslovom »Nova era« poročala o ofenzivi unitarizma. Zapisala je: »Izjave vlade v Beogradu napovedujejo v Jugoslaviji novo ero razvoja. Režim skuša po lastnih izjavah koncentrirati politične in gospodarske sile v novi vsedržavni grupaciji, ki naj bi tvorila bodočo državno stranko. Prenehati mora vsakršen regionalni, plemenski in verski idiom, ki bi ogrožal državno edinstvo. To je cilj zadnjih deklaracij vlade.³⁰

28. septembra 1930 je dr. Anton Korošec podal ostavko na svoj položaj v Živkovičevi vladi. To je bilo dejanje prelomnega značaja, saj se je SLS v najtežjem času diktature umaknila v opozicijo. Razlogi za Koroščev izstop iz vlade so pravzaprav na dlani. Že iz podatkov, ki smo jih razbrali v zgoraj navedenem članku Delavske politike z dne 24. septembra, je mogoče razpoznati nekatere temeljne značilnosti takratnega političnega položaja v državi, v katerem Korošec pač ni videl ne možnosti ne potrebe za sodelovanje v vrhu oblasti.³¹

Delavska politika je 1. oktobra 1930 poročala, da je Korošec prosil za odpust iz vlade zaradi svoje bolezni, ki da se slabša, da je kralj v avdienci v Niški banji njegovo prošnjo vzel na znanje in ga odlikoval z redom Karadjordjeve zvezde II. stopnje.³²

Parlamentarnih volitev 8. novembra 1931, ki jih je razpisal Živkovičev režim na osnovi oktroirane ustave, se slovenski klerikalci skupaj s širokim opozicijskim gibanjem v državi niso udeležili. Med raznimi ilegalno razširjenimi propagandnimi letaki SLS je bil razširjen v Sloveniji tudi tiskan razglas z naslovom »Slovenci!«, pod naslovom »Dne 8. novembra ne gremo volit!« in podpisom dr. Antona Korošca. V letaku, (ki je bil natisnjen v Beogradu), so bile naštete vse opozicijske stranke, ki so bojkotirale volitve, v sporočilu slovenskim volilcem pa je bilo zapisano: »Mirno in samozavestno bomo čakali, da napoči dan, ko se vrne politična svoboda. Vse grožnje in obljube, kakor tudi vse nerensnične vesti, ki se trosijo okoli o meni in drugih voditeljih, nas ne morejo omajati.«³³

Prav tako kot meščanska opozicija je tudi KPJ pozivala volilce k abstinenци. V dneh pred volitvami je razširjala v Sloveniji na ciklostil razmnožene letake s podpisom oblastnega komiteja KPJ. Naslov letakov »Živela Revolucija!«, poziv k pripravljanju oborožene vstaje in zavzemanje za slovensko sovjetsko republiko so pričali o tem, da se organizacija še ni izvila iz okov revolucionarnega avanturizma in nerealnega odnosa do stvarnosti. V letaku se je KPJ ostro odzvala na dr. Koroščev razglas: »Abstinenco so proglasili tudi klerikalni voditelji. Njihov proglas pa ni iskren. Če bi

³⁰ Delavska politika, 24. septembra 1930, št. 78, letnik V, članek »Nova era«.

³¹ Mikuž je v svoji že navedeni knjigi o Slovencih v stari Jugoslaviji o razlogih za Koroščev izstop iz Živkovičeve vlade predvsem navedel pritisk opozicije v SLS, ki da je obsojala Koroščevo vztrajanje v vladi in zlasti proteste iz vrst krščanskosocialistične mladine, ki da je streljala nanj s »težkimi topovi«. Mikuž je v svojem zapisu tudi razmišljal o tem, da je bilo težko sedeti »voditelju« slovenskega naroda v vladi, ki je vedno bolj uresničevala svojo temeljno zamisel, ustvaritev enega samega jugoslovanskega naroda. Naposled je Mikuž navedel tudi mnenje, ki ga je dr. Ivan Ribar izrazil v svojih Spominih, češ, da je bil morda Korošec le kraljev človek, potreben kralju za »daljšo« perspektivo.

³² Delavska politika, 1. oktobra 1930, št. 80, letnik V, med vestmi »Odstop dr. Korošca«.

³³ PAM, Kzp VII, 181/32, Okrožno sodišče v Mariboru.

bili klerikalci resnični zavezniki ljudstva, ne bi bila. Korošec in Sernec nikoli člana Aleksandrove ter Živkovićeve vlade. Klerikalni proglas abstinence je le hinavski račun! Korošec namreč ve, da ni več daleč čas, ko bo ljudstvo obračunalo s svojimi zatiralci, pa se boji, da ne bi bil tudi on med tistimi. Toda komunisti niso še nikoli napravili sporazuma z vašimi zatiralci, temveč so se vedno in z vsemi sredstvi borili proti njim. Edino komunistična stranka je stranka delovnega ljudstva. Edino komunistična ideja mora rešiti slovenskega kmeta in delavca iz velesrbskih nenažrtih žrel. Edino komunisti vam iskreno kličemo v vašem interesu in v interesu zatiranega slovenskega delovnega ljudstva: Nihče na volišče!³⁴

Kakšen je bil učinek propagande za abstinenco na volitvah v Sloveniji – v Dravski banovini? Glasovalo je – pod hudim pritiskom režima – 53% vpisanih volilcev (150.796).^{34a}

O Koroščevi šestdesetletnici, maja 1932, in veličastnih proslavah, ki so jo pospremile, ni v marksističnem tisku v Sloveniji nobenih pomembnejših podatkov. Pač pa so se novembra 1932 z ilegalnimi letaki oglasili iz komunističnega tabora »slovenski narodni revolucionarji«³⁵ z očitki dr. Korošču, ki da se kljub popularnosti, ki jo uživa, ne vključuje v aktiven boj proti »tiraniji« in tako skuša rešiti »presto! krvavega Aleksandra Poslednjega«.³⁶

Tudi Koroščeve punktacije³⁷ in njegove internacije od januarja 1933 do oktobra 1934 marksistični tisk v Sloveniji ni pomembnejše zabeležil.

Ljudska pravica, glasilo kmečko-delavskega gibanja, ki je začela izhajati oktobra 1934 kot legalni list KPJ, je 4. maja 1935, dan pred petomajskimi parlamentarnimi volitvami, na katerih SLS ponovno ni sodelovala, navedla podatke o tem, da so se dr. Korošec, dr. Gosar in prof. Vesenjak, vsi bivši ministri SLS, pogajali z Jevtičem in da se bodo po volitvah z njim nedvomno pogodili.³⁸ Napoved Ljudske pravice pa se ni

³⁴ Muzej revolucije, Slovenjgradec, fond Letaki.

^{34a} Delavska politika, 11. novembra 1931, št. 90, letnik VI.

³⁵ Na letaku je podpisana »Grupa slovenskih narodnih revolucionarjev«, ki je v tem času pričela delovati, poudarjajoč pomen rešitve narodnega vprašanja kot sestavni del strateške usmeritve revolucionarnega delovanja. Najvidnejši predstavniki tega gibanja med Slovenci so bili Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, Jože Vilfan in Jože Brilej.

³⁶ Arhiv republike Slovenije (AS), Referat DPO– KZS, fond letakov množičnih gibanj.

³⁷ O avtorstvu punktacij, oziroma Slovenske deklaracije, kot so le-te poimenovane v objavah, se pojavljajo dvomi, če jih je res sestavil dr. Korošec. Jože Košiček, član ožjega vodstva SLS v prvi polovici tridesetih let piše v Zborniku Svobodne Slovenije »Moji stiki s Koroščem« dovolj prepričljivo o sestanku ožjega vodstva SLS, na katerem so besedilo punktacij, kakor jih je predložil Korošec, brez pripomb in nespremenjeno sprejeli.

³⁸ Ljudska pravica, 4. maja 1935, št. 9, letnik II, članek »Dr. Korošec in njegova skupina, ki se zadržuje pasivno«. Ljudska pravica je s to svojo notico opozorila na intenzivno politično aktivnost v vrstah SLS v času, ko so se nakazovale najrazličnejše možnosti za opozicijske sile, ki se dokopljejo do oblasti, oziroma, da se priključijo vladnemu taboru. O dejavnosti dr. Antona Korošča v tem času govori tudi Ruda Jurčec v tretjem delu svojih spominskih zapisov »Skozi luči in sence« (Buenos Aires, 1969, stran 70), ko trdi, da je Korošec v pripravah na petomajске volitve 1935 »odprl Jevtiču mariborska vrata SLS« in ob tem navede nekatere zanimive podrobnosti: »Sicer na dve krili razdeljeni skupini mariborske SLS (skupina doktorja Leskovarja proti skupini doktorja Juvana in Hrastelja) sta se celo zblížali in v ospredje je kot nosivec gibanja stopil bivši minister SLS profesor Ivan Vesenjak. Kmalu je razpoloženje za udeležbo pri volitvah na Jevtičevi listi seglo tudi v Ljubljano, kjer sta se lotila priprav doktor Andrej Gosar in profesor Tone Krošl, ravnatelj dopisne Trgovske šole na Kongresnem trgu in moj sošolec z mariborske gimnazije. Pri vsem tem pa je uradno vodstvo SLS že razglasilo sklep, da se volitev ne bo udeležilo in je bilo izdano geslo volilne abstinence.«

uresničila. Korošec je vstopil kot podpredsednik in notranji minister v 24. junija 1935 formirano vlado dr. Milana Stojadinovića. Ljudska pravica je 20. julija 1935 k temu pikro pripomnila: »Pred nekaj leti je ogromna večina slovenskega naroda gledala v dr. Korošču svojega narodnega voditelja. Danes je razočaranje veliko. Slovenski množični ne ostaja drugega, kakor vera vase in – boj.«³⁹

Pričelo se je tretje obdobje Koroščevega političnega delovanja med vojnama. Kot da je Ljudska pravica prevzela refren iz Koroščevega govora aprila 1920. Tedaj je Korošec dejal: »Boj prihodnosti, boj, ki se bo resno bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in komunizmom!« Korošec je ta boj dejansko v določenih obdobjih bojeval kot vodja SLS s pozicij krščanskega socializma. Toda po 1924. letu, ko se je postopoma razhajal z njim, je vodil ta boj zdaj, zlasti 1927 in 1928 s pozicij klerikalne stranke na oblasti, kar je pripeljalo do pomembnih sprememb med političnimi gibanji znotraj slovenske družbe.

Kot notranji minister v Stojadinovićevi vladi je moral prispevati k njeni programski usmeritvi, podpirajoč njeno zunanjo in notranjo politiko; v zunanji politiki vsekar približevanje Jugoslavije silam Osi, Hitlerjevi Nemčiji in Mussolinijevi Italiji, v notranji politiki pa ohranja večino v šestojanuarski diktaturi sprejetih zakonov, gospodarsko agresijo nacistične Nemčije, fašistoidne sile v državi in tudi dajanje določenih koncesij nemški manjšini. Zdaj, v drugi polovici tridesetih let, se je klerikalizem znotraj katoliškega tabora vse jasneje razločeval od krščanskega socializma; razliko so poglobljale nekatere njegove klerofašistične prvine, s čimer je njegov protikomunistični boj dobival nove razsežnosti, medtem ko se je krščanski socializem približal politični levici in postal občasno tudi njen zaveznik, zlasti v skupnem nastopanju v širših ljudskih gibanjih, v protifašističnem boju, v mirovnih akcijah in v narodno-obrambnem gibanju. V teh političnih razhajanjih se je Korošec kot eksponent vladne politike znašel v položaju, da je omejeval ta gibanja, kjerkoli je v njih zaznaval komunistični vpliv ali zavezništvo komunistov, in s tem nedvomno proti svojemu osebne- mu prepričanju odpiral vrata prodiranju nacističnega in fašističnega vpliva. Marksi- stična levica in širša demokratična gibanja so se v svojem legalnem časopisju spotikala nad tem, kolikor je bilo to zaradi cenzure sploh mogoče; komunisti so Korošca proglašali za narodnega izdajalca, občasno pa ga tudi pozivali, naj izstopi iz vlade ter opozarjali, da grozi slovenskemu narodu razkosanje in uničenje s strani fašizma in nacizma. Ti napadi so se stopnjevali ob prelomnih domačih ali mednarodnih narodnopolitičnih dogodkih, tako ob priključitvi Avstrije k Nemčiji 1938, ob odpovedi nacionalne proslave dvajsetletnice obstoja Jugoslavije avgusta 1938 v Mariboru in ob razkosanju Čehoslovaške, 1939.

Stojadinović je v svojem nastopu v senatu 4. julija 1935 zatrdil, da namerava njegova vlada likvidirati stari režim, odpraviti atmosfero, polno naelektrnosti in napetosti ter da bo odprla določen ventil gotovosti.⁴⁰

³⁹ Ljudska pravica, 20. julija 1935, št. 14, letnik II, članek »Notranjepolitični položaj«.

⁴⁰ Stenografske beležke senata kraljevine Jugoslavije, 1935, I, 91, navedeno po razpravi dr. Dušana Bira »O padcu Stojadinovićeve vlade« iz knjige »Istorija XX. veka, Zbornik radova VIII«, Beograd 1966. V zvezi s tem naj navedemo pisanje Slovenca, 15. decembra 1940 v nekrologu ob Koroščevi smrti, da je kra-

Proleter, glasilo KPJ, (ki je izhajalo v tujini), je to izjavo nemudoma komentiralo, češ da se Stojadinoviću sicer sme priznati namero, da hoče odpraviti način vladanja z metodami šestojanuarske diktature, da pa ima v bistvu njegova vlada še vedno »fašistični in velikosrbski zatiralski značaj«. ⁴¹

Tako kot njegovi predhodniki v vladah, tudi Korošec kot notranji minister s komunisti nikakor ni ravnal v rokavicah.

Že 30. julija 1935 je zahtevalo notranje ministrstvo od banske uprave v Ljubljani predložitev »seznama komunistov, filokomunistov in socialistov državnih in samoupravnih uslužbencev in univerzitetnih slušateljev«, s čimer se je začelo sistematično evidentiranje komunistov, socialistov in njihovih simpatizerjev v Sloveniji. ⁴² Ta evidenca se je izpopolnjevala iz leta v leto.

30. novembra 1935 je Delavska politika pod naslovom »Dr. Anton Korošec o notranjih političnih razmerah« poročala o Koroščevem govoru na ustanovitvi banovinskega odbora JRZ 24. novembra 1935 v Ljubljani. »Notranji minister dr. Korošec je na tej seji govoril o notranjih razmerah. Naloga sedanjega režima je, tako je rekel, pomirjenje in uvedba normalnih razmer, svoboščin (vsaj onih, ki so ugotovljene že v sedanjih zakonih), to je zborovalne svobode, svobode ustanavljanja strank itd. Vlada zahteva izpolnjevanje zakonov, da dobi država avtoriteto, popraviti hoče krivice, vrata svobode pa odpremo takrat, ko se poležejo valovi razburkanja.« ⁴³ O bodočih volitvah pa naj bi bil Korošec dejal: »Na volitve bomo šli, kadar bodo orožniki lahko mirno spali v svojih karavlah, kadar bodo sreski načelniki lahko mirno reševali v pisarnah svoje spise, in ko bodo stranke tako močne, da bodo same peljale volilce na volišča.« ⁴⁴ Delavska politika je še poročala, da so bili v ožji banovinski odbor JRZ izvoljeni kot predsednik dr. Anton Korošec, kot podpredsednik dr. Miha Krek in kot tajnik dr. Josip Leskovar. ⁴⁵

1. januarja 1936 je Delavska politika v članku o enotni slovenski fronti in dr. Korošču kot njenemu voditelju poročala, da je ing. Anton Štebi, zastopnik Škodovih tovarn v uvodniku 29. številke Slovenije pod naslovom »K vprašanju enotne slovenske fronte« zapisal: »Kdo naj prevzame iniciativo gibanja, kdo naj se loti organizacije, da bo delo našlo polno zaupanje v vsem narodu.« (...) »Odkrito moramo priznati, da se brez dvoma nahaja v vrstah bivše in najbrže še neusahle Slovenske ljudske stranke ve-

ljevo namestništvo pozvalo dr. Korošca v vlado in mu zaupalo notranje ministrstvo, »v katerem naj bi s svojo politično modrostjo, veliko izkušnostjo in vseobsežnim znanjem pomagal ublažiti politične strasti, ki so se razvemale vedno bolj in ki so grozile celo obstanku naše domovine«. Slovenec, 15. decembra 1940, št. 289, letnik LXVII, članek »Ljubezen in boj njegovega življenja«.

⁴¹ Proleter 1935, julij-avgust, št. 7-8, letnik XI, članek »U borbu za slobodu, mir i hljeb!«, Dušan Biber, kot zgoraj.

⁴² AS, Referat DPO-ZKS, fond Murska Sobota, razpis notranjega ministrstva z dne 30. julija 1935, zapupno I, št. 38542. Glej tudi obširneje v razpravi »Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovnega kongresa KPS« v knjigi France Filipič: »Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939«, Ljubljana, 1981. (Filipič, Poglavja...)

⁴³ Delavska politika, 30. november 1935, št. 95, letnik X, članek »Dr. Anton Korošec o notranjih političnih razmerah«.

⁴⁴ Kot zgoraj.

⁴⁵ Enako.

čina slovenskega naroda. Zato je po mojem mnenju v današnji zgodovinski dobi prava skupina najsposobnejša, da ji zaupamo to veliko nalogo. Poleg tega pa je politični voditelj te skupine neomadeževan politik, ki ne uživa samo zaupanja večine slovenskega naroda, ampak tudi spoštovanje pri poštenih pripadnikih drugih političnih skupin.« V komentarju k Štebijevega predlogu je Delavska politika ugotavljala, da sta tako dr. Korošec kot tudi bivša SLS že na svojstven način odgovorila »na ta ženijalni Štebijevega predlog«. ⁴⁶

Nastop ing. Antona Štebija, soustvarjalca organizacije KPJ v Sloveniji v začetku dvajsetih let in poznejšega neutrudnega organizatorja ljudskofrontnega gibanja, je bil za takratne politične razmere v Sloveniji nepojmljiv. Je ravnal na svojo roko, ali je dr. Korošca vpletal v medsebojno izigravanje političnih skupin in strank v Sloveniji? Z njegovim predlogom se vsekakor komunisti niso, prikupili notranjemu ministru, saj je njegova policija v tem času silovito udarjala po komunistih ob razkritju široko razvejane partijske mreže, vezane na začasno vodstvo KPJ v državi, ko je – po različnih podatkih – okrog 2000 komunistov v Jugoslaviji moralo skozi policijske zapore in mnogi med njimi pred državno sodišče za zaščito države.

Februarja 1936 je prišlo v skupščini do interpelacije v zvezi z nečloveškim ravnanjem z aretiranci iz dravske banovine na zagrebški policiji. Za aretirance se je zavzel tudi dr. Vladko Maček v posebnem pismu dr. Korošču. Maček se je obračal na Korošca kot katoliškega duhovnika v imenu krščanskega usmiljenja, opozarjajoč na to, da zločinsko ravnanje policije prehaja meje pozitivnih državnih zakonov. V odgovor dr. Mačku je Korošec navedel, češ da je celotno zasliševanje navedenih zapornikov komunistov v Zagrebu v rokah enega od najboljših in najsposobnejših policijskih uradnikov in da za to ni potrebno skrbeti. ⁴⁷ (Preiskavo je imel v rokah policijski komisar Šapinac.)

7. marca 1936 je Korošec govoril v skupščini o veliki nevarnosti komunizma, ki da mu napoveduje hud boj (Spomnimo se leta 1920!). V službi te borbe – tako je navajal Slovenec – se morajo postaviti cerkev in šola, se morajo postaviti politične stranke, kulturna in socialna društva ter gospodarske organizacije s celokupnim njihovim članstvom. ⁴⁸

Ponovno je Korošec spregovoril o nevarnosti komunizma 10. maja 1936 na seji banovinskega odbora JRZ, ⁴⁹ nato julija 1936 ob proračunski razpravi v skupščini, podarjajoč, da je potrebno postaviti idejo proti ideji, ⁵⁰ 1. januarja 1937 pa je v novoletnem nagovoru na ljubljanskem radiu dejal: »Hvala bogu, v boju proti komunizmu lahko zabeležim vendar nekaj pozitivnih strani, čeprav so negativne še vedno zelo velike. Pri kmetih, ki življenje trezno presojuje, se ni usidral. V zadnjem času lahko z

⁴⁶ Delavska politika, 1. januarja 1936, št. 1, letnik XI, članek »V fašizem in pogubo silijo«. Podpis R. (Reisman?)

⁴⁷ Ivan Jelić: Komunistička partija Hrvatske 1937–1941, Zagreb 1972, stran 71 in 72.

⁴⁸ Učiteljski tovariš, 12. marca 1936, št. 32, letnik LXXVI, rubrika »Listi o učiteljstvu, šoli, prosveti in JUU«.

⁴⁹ Mikuž, stran 445.

⁵⁰ Naš dom št. 7, julija 1936, letnik XXVIII, članek »Fantje in Komunizem«, podpis France Č.

zadovoljstvom ugotavljamo, da se tudi med delavci ne razvija tako, kot si je želel. Z obžalovanjem pa moram ugotoviti, da v intelektualnem delu našega naroda razmere niso tako zadovoljive kot pri ročnih delavcih.« Svoj govor pa je Korošec končal z besedami: »Cerkev in šola, tisk, gledališče in družba, posebej pa družine, združite se!«⁵¹

Naposled je Korošec v tem obdobju govoril o komunizmu v državi še 3. marca 1937 v proračunski razpravi v parlamentu. Naštel je uspehe, ki so bili doseženi v boju proti komunizmu, med drugim tudi, da so razkrili »eksekutivo slovenske komunistične mladine«, da je »terorizem od onkraj meja znatno oslabel«, itd.⁵²

V drugi polovici tridesetih let, zlasti po letu 1936, se je zelo okreplil vpliv hitlerjevske nacistične propagande v Sloveniji z vse bolj poudarjenimi pretenzijami nemškega Reicha po slovenskem ozemlju. Narodnoobrambne organizacije so ponovno opozarjale na nevarnost, ki je grozila slovenskemu narodu. Slovenski komunisti, ki so bili pomemben dejavnik v narodnoobrambnem gibanju, so na ustanovnem kongresu Komunistične stranke Slovenije (17. – 18. april 1937) v Manifestu, osrednjem dokumentu kongresa, dotlej najostreje protestirali proti Stojadinovičevi zunanji (in notranji) politiki – pred tem je v mesecu marcu bila sklenjena politična in trgovinska pogodba z Italijo – obtožili pa so tudi Korošča, češ da izdaja interese slovenskega naroda. O Stojadinovičevi vladi je Edvard Kardelj, avtor Manifesta, zapisal: »Vlada Stojadinovič-Korošec, ki stoji na krmilu Jugoslavije in ki ščiti velesrbsko nadvlado pred ljudskim nezadovoljstvom, ne le da ne more biti porok za zaščito slovenskega naroda, marveč je s svojo dosedanjo notranjo in zunanjo politiko podpirala največje sovražnike slovenskega naroda v njihovih pripravah na bodoča osvajanja...«⁵³

O dr. Korošču je bila v Manifestu izrečena skrajna in – lahko bi rekli – brezprizivna obsodba: »Politika dr. Korošča kot predstavnika najmočnejše slovenske stranke v Stojadinovičevi vladi, je nasprotna interesom slovenskega naroda. Dr. Korošec in vodstvo bivše SLS kljub ogromni nevarnosti, ki preti slovenskemu narodu, nadaljuje staro politiko slovenskih meščanskih strank, politiko izkoriščanja nasprotja med srbskimi in hrvaškimi strankami, politiko »jezička na tehtnici«, »politiko drobtinic«, ki ne slabi samo boja hrvatskega naroda za osvobojenje, temveč ovira tudi boj slovenskega ljudstva proti narodnemu zatiranju. Vodstvo SLS z dr. Koroščem na čelu izpodkopa s tem enotnost zatiranih narodov Jugoslavije v boju proti velesrbski nadvladi, proti režimu centralizma in velesrbskega terorja, ter spravlja slovenski narod v nevarnost, da bo ostal popolnoma osamljen v svojem boju za narodni obstoj. S tem, da so voditelji uvlekli SLS v protiljudsko in protislovensko JRZ, so napravili velik greh pred slovenskim narodom. Ne v velesrbski JRZ, temveč v slovenskem protifašističnem in osvobodilnem ljudskem gibanju in v njegovih prvih vrstah, je mesto SLS. Vodstvo SLS z dr. Koroščem na čelu je zato odgovorno pred vsem slovenskim ljudstvom, da v najtežjih časih izpostavlja slovenski narod popolnemu uničenju.«⁵⁴

⁵¹ Mariborer Zeitung, 3. januarja 1937, št. 1, letnik LXXVII, članek »Ruhe und Ordnung in Staate«.

⁵² Mikuž, stran 449.

⁵³ »Za pobratenje slovenskega ljudstva«. Brošura z gradivom o Ustanovnem kongresu KSS. Radniška biblioteka, Moskva, 1937.

Ostre besede, izrečene na račun dr. Korošca v Manifestu, so bile manj namenjene obsodbi njegove politike, kakor vplivanju na tiste tokove znotraj SLS, med katerimi je močno stopal v ospredje politični program skupine (dr. Breclj, Gostinčar), ki je zahtevala odmik od klerikalne politike in vrnitev k izvornim načelom »stare SLS«, zaobseženim predvsem v Slovenski deklaraciji. Na to je prav takrat opozoril tudi Josip Broz Tito centralni komite KPJ v Parizu, ko je v poročilu o odnosih med SLS in slovensko ljudsko fronto zapisal: »Pristašev ljudske fronte je čedalje več. Zlasti je opazen priliv iz Koroščeve stranke (sedaj JRZ), ker se velik del ljudstva ne strinja s Koroščevo politiko in zlasti ne z metodami, po katerih je posegla oblast med zadnjimi občinskimi volitvami (1936. leta, F E) v Sloveniji.«⁵⁵

Podobno je Tito 2. novembra 1937 poročal kominterni, češ da »Splošni politični položaj v državi zahteva takojšnjo koncentracijo vseh naših moči, zato da ne ostanemo zopet na repu« in »Zdaj delujemo v tej smeri, da bi k temu »združenju« pristopilo tudi kmečko-delavsko gibanje kot tudi leva skupina nekdanje Slovenske ljudske stranke, ki s Koroščevo politiko ni zadovoljna.«⁵⁶

Napadi na dr. Korošca so se v Proleterju vrstili. Omenimo naj še iz srede 1937 Kardeljev članek »Pečat sramote« ob demonstracijah proti konkordatu v Beogradu,⁵⁷ ter Proleter v začetku 1938, ponovno s Kardeljevim pisanjem, tokrat s člankom »Proč z grobokopi slovenskega naroda«, v katerem je v sodbi o notranji politiki dr. Korošca poudarjeno, da »je Korošec tisti, ki je v imenu bivše SLS obelodanil punktacije slovenskega naroda – program, proti kateremu se sedaj taisti Korošec kot notranji minister brezobzirno bori.«⁵⁸ Kaj kmalu so dogodki v sosednji Avstriji potrdili v istem članku kritično oceno na račun jugoslovanske zunanje politike, izrečeno v odstavku: »Še bolj nerazumljiva, še bolj izdajalska, še bolj usodepolna za slovenski narod pa je zunanja politika, katero sedaj voditelji slovenske JRZ z dr. Koroščem na čelu uganjajo. To je politika, ki jo vodi Stojadinović-Koroščeva vlada napram fašistični Italiji in hitlerjevski Nemčiji.«⁵⁹

Po priključitvi Avstrije k Nemčiji, 13. marca 1938, je namreč jugoslovanska vlada, vsekakor z odobravanjem, v uradnem komunikeju sporočila, da Jugoslavija ocenjuje združitev Avstrije z Nemčijo kot notranjo zadevo nemškega naroda, »v kar se ne vmešuje«, da je Jugoslavija z Nemčijo v prijateljskih odnosih in da to razmerje ostane nespremenjeno tudi zdaj, ko je Nemčija postala neposredni sosed Jugoslavije.⁶⁰ Stojadi-

⁵⁴ Kot zgoraj.

⁵⁵ AS, Referat DPO-ZKS, fond KI. 1937/44, J. B. Tito »Poročilo št. 1«, 9. aprila 1937.

⁵⁶ AS, Referat DPO-ZKS, fond KI, 1937/102, Josip Broz Tito, poročilo Wilhelmu Piecku, članu sekretariata izvršnega komiteja kominterne. – Poročilo je bilo napisano na rob tedanjim političnim dogodkom v državi, predvsem sklenitvi Bloka narodnega sporazuma, 8. oktobra 1937, in nastopu »somišljenikov SLS«, že omenjene skupine dr. Antona Breclja, Jožeta Gostinčarja, dr. Jakoba Mohoriča in dr. Ivana Stanovnika.

⁵⁷ Proleter, 1937, št. 9, letnik XIII, članek »Pečat sramote«, podpis Ivan Ukmar (Edvard Kardelj).

⁵⁸ Proleter, 1938, št. 1–2, letnik XIV, članek »Proč z grobokopi slovenskega naroda«, podpis L (Edvard Kardelj).

⁵⁹ Kot zgoraj.

⁶⁰ Mariborer Zeitung, 15. marca 1938, št. 60, letnik LXXVIII, članek »Adolf Hitler in Wien«. Filipič, Poglavlja..., stran 332.

novič je ob Anschlusu uradno čestital nemškemu poslaniku v Jugoslaviji, von Heerenu in mu zagotovil, da se s tem strinja tudi dr. Korošec.⁶¹

Sredi marca 1938 je CK KPJ izdal letak z naslovom »Za mir, neodvisnost in svobodo!«, v katerem je opozoril na daljnosežne posledice zasedbe Avstrije, ugotavljajoč, »da je Hitler z okupacijo Avstrije stisnil v svoje klešče bratsko Češkoslovaško, da je samo vprašanje časa, kdaj bodo nad njenimi mirnimi prebivalci zabrnili fašistični avioni«. Letak je zahteval odstranitev izdajalske politike »Stojadinovića, Korošca in Spahe«, vlado narodne sloge, obrambo države na osnovi kolektivne varnosti in obrambo miru v krogu demokratičnih držav, v povezavi s Francijo, Češkoslovaško in Sovjetsko zvezo.⁶²

V Sloveniji je po dogodkih v Avstriji vladalo veliko vznemirjenje, politični položaj se je zaostroval ob demonstrativnih dejanjih narodnoobrambnih društev in levčarskih organizacij. Množilo se je število ilegalno razširjenih letakov. Pobudniki večine njih so bili komunisti, kar pa ni bilo vedno razvidno iz podpisov njihovih sestavljalcev. Za našo razpravo je posebno zanimiv tiskan letak z naslovom »Delavci, kmetje, vsi Slovenci« in s podpisom »Zavedni Slovenci«. Letak med drugim zahteva »konec bratenja z nemškim fašizmom, prepoved in zatrtje hitlerjevske propagande v Sloveniji, utrditev severne meje« in – kot obilica podobnih letakov v tem času – spremembo Stojadinovićeve zunanje politike. V kolikor Stojadinovićeve vlada ne bi hotela ali ne mogla izpolniti teh zahtev, pa naj bi slovenska ministra, dr. Korošec in dr. Krek izstopila iz vlade.⁶³ Vsekakor je bila v tem letaku izražena zanimiva misel, ki dr. Korošca (in dr. Kreka) postavlja v poseben položaj ob plazu vse pogostejših obtožb.⁶⁴

Toda na I. konferenci komunistične stranke Slovenije (17. in 18. aprila 1938) so slovenski komunisti med sklepe, ki so jih sprejeli ob oceni narodnopolitičnega položaja v Sloveniji, zlasti ob ugotavljanju, kako nezadržno se krepi nacistična propaganda med množicami, ponovno zapisali najostrejšo obsodbo Koroščeve državniške vloge, zlasti njegovega podpiranja Stojadinovićeve vlade. Očitali so mu celo, »da se je končoveljavno odrekel koroških in primorskih Slovencev in jih prepustil tujcu.«⁶⁵

Za nedeljo 14. avgusta 1938, za zadnji dan vsakoletnega Mariborskega tedna, je bil napovedan v Mariboru jubilejni slovenski narodni tabor ob dvajsetletnici obstoja Jugoslavije. Na tej široko zasnovani prireditvi, katere častni predsednik organizacijskega

⁶¹ Dušan Biber: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana, 1966 stran 138. (odslej Biber, *Nacizem*).

⁶² AS, Referat DPO-ZKS, fond letaki množičnih gibanj.

⁶³ AS, Referat DPO-ZKD, fond letaki množičnih gibanj, Biber, *Nacizem*, str.136.

⁶⁴ Takšen odnos do dr. Korošca (in dr. Kreka) je bil vzpostavljen po navodilih CK KPJ slovenskim komunistom. Tako je Tito poročal 8. avgusta 1938 kominterni v Moskvo: »Že danes pa je čutili med Koroščevimi in Spahovimi privrženci čedalje večje nezadovoljstvo zaradi profašistične politike Stojadinovićeve vlade. Naša parola v Sloveniji je »Korošec naj izstopi iz Stojadinovićeve izdajalske vlade«. Prav tako tudi v Bosni ne napadamo neposredno Spaha, marveč zahtevamo, naj se umakne iz vlade. Takšna taktika je nujna zaradi njunih privržencev, ki so večinoma demokratično usmerjeni, vendar danes še gredo za njima. Na Slovenskem je to geslo zlasti uspešno spričo nevarnosti, ki jo predstavlja Hitler«. AS, Referat DPO – ZKS, fond KI, 1938/23. Naslov »Za D(imitrova)«.

⁶⁵ AS, Referat DPO-ZKS, fond Letaki množičnih gibanj, »Sklepi I. konference Komunistične stranke Slovenije«.

odbora je bil dr. Anton Korošec, naj bi se zbralo okrog 60.000 ljudi iz vse Slovenije, Korošec pa naj bi bil nastopil kot glavni govornik. Tabor so oblasti v zadnjem trenutku odpovedale, osuplost v Sloveniji pa je bila ob tej odpovedi nepopisna. Uradnega pojasnila o razlogih za odpoved več tednov skrbno pripravljane prireditve ni bilo, pač pa so se v javnosti širile govorice, da se je vlada zbala, da bi se tabor sprevrgel v protirežimsko in protifašistično manifestacijo, kar naj bi se bilo sklepalo iz izredno velikega števila prijavljenih organiziranih skupin iz delavskih središč. Na predvečer odpovedane proslave je prišlo v Mariboru do silovitih demonstracij, na katerih pa niso bile udeležene samo levičarske sile, temveč tudi mladina iz nacionalnih opozicijskih vrst.

Alenka Nedog je v svoji monografiji o ljudskofrontnem gibanju v Sloveniji zapisala, da je banska uprava odpoved proslave 20-letnice Jugoslavije – sklicujoč se na poročilo banske uprave za leto 1938 – utemeljevala, s tem, da so nameravali komunisti, pomešani med člane levičarsko usmerjenih delavskih organizacij, na proslavi demonstrirati proti režimu in manifestirati za demokracijo. Demonstracije in manifestacije naj bi potekale v sporazumu z vodilnimi krogi delavskih strokovnih organizacij. K navedenemu je Nedogova dodala: »Vsekakor je bila odpoved tako ugledne proslave hud udarec klerikalni stranki in režimu. Hkrati pa je bila tudi izraz protifašističnega in demokratskega razpoloženja, ki se je vse bolj širilo med slovenskim ljudstvom. To je bila dejanska zmaga demokratičnih slovenskih sil.«⁶⁶

V »Pismu iz Maribora« pa je Ferdo Lipnik, (psevdonim) v jesenski številki ljudskofrontne revije *Europäische Stimmen* (Švica), podrobneje opisal dejanske razsežnosti opozicijskih priprav za nastop na narodnem taboru. Lipnik je navedel, da bi samo v slavnostnem sprevedu korakalo kakšnih 30.000 ljudi, od teh pa naj bi dve tretjini pripadali opoziciji. Temu podatku je dodal podrobno razčlenitev opozicijskih sil: »Patriotično navdušenje sokolskih množic, njihovo tradicionalno čustvo solidarnosti s češkoslovaškimi brati in odkrito čustvo zahvale francoski republiki, ter zrela politična preudarnost marksističnih delavskih množic bi sama lahko zadostovala za prevlado opozicije. Tema najmočnejšima skupinama pa bi se pridružili še odkrito vneti krščansko-socialni delavci, ki stoje v Sloveniji v prvih vrstah boja za demokracijo in pravico, nacionalni delavci, ki se vedno očitneje približujejo demokratičnim stališčem, demokrasko usmerjena zveza kmečke mladine in še katere druge skupine in zveze od sredine na desno, katerim so v interesu domoljubne češke in frankofilske manifestacije.«⁶⁷

Med razlogi, zaradi katerih je bil jubilejni tabor v Mariboru odpovedan, je Lipnik naštel tudi ob istem času napovedani obisk opozicijskega voditelja dr. Mačka v Beogradu, katerega sprejem naj bi se bil po pričakovanju sprevrgel v »neizmerno množični zbor demokracije«, dveh tako velikih opozicijskih manifestacij v enem dnevu pa režim ni mogel dovoliti.⁶⁸

⁶⁶ Alenka Nedog: *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*, Ljubljana, 1978, stran 108. (Nedog).

⁶⁷ *Europäische Stimmen* 1938, št. 17. stran 499 do 501, letnik III, članek »Pismo iz Maribora«. Glej tudi Biber, *Nacizem*, stran 148 in 364.

⁶⁸ Enako.

Dušan Biber je v svoji monografiji o nacizmu in Nemcih v Jugoslaviji ob podatkih o odpovedi narodnega tabora v Mariboru naštel tudi možnost, da je prireditev prepovedal dr. Stojadinović, pri katerem naj bi bil prej protestiral proti organizaciji narodnega tabora nemški veleposlanik v Beogradu, von Heeren.⁶⁹

Odpoved proslave v Mariboru je bila vsekakor hudo razočaranje za dr. Korošca samega, saj bi bil lahko spregovoril množicam upravičeno kot eden najzaslužnejših ustvarjalcev jugoslovanske države. Režim pa je poskušal zadrego zaradi odpovedi prireditve premostiti z zborom mladine, članov JRZ iz Hrvatske in Slovenije. O tem zboru je, po podatkih iz Slovenca, poročal levičarski tednik Tabor 20. avgusta 1938 pod naslovom »Odgovor dr. Korošca«. Ta zbor – poročilo ga imenuje banket – naj bi se bil spremenil v »navdušeno manifestacijo za državno in narodno edinstvo« in dr. Korošec naj bi bil izjavil, »da v državi vladata red in mir – ter svoboda«.⁷⁰

Od odpovedi narodnega tabora v Mariboru lahko ugibamo tudi ob domnevi, da je Stojadinović s tem zadal Korošču udarec, ki je napovedoval nadaljnjo agonijo razmerja med njima, ki se je končala decembra 1938 z izločitvijo Korošca iz vlade.

27. avgusta 1938 je dr. Korošec nastopil na kongresu Pax Romana na Bledu. V daljšem govoru je ponovno spregovoril o komunistih in med drugim dejal: »To, kar se govori o trpljenju komunistov po naših zaporih in ječah, je velika kleveta, katero nam v svoji podlosti in neskrupuloznosti pripisujejo komunistična tajna vodstva. Mi s političnimi metodami ne teroriziramo komunistov in varujemo človeško dostojanstvo.«⁷¹

Samo dan pozneje, 28. avgusta 1938, pa je Korošec govoril na veliki proslavi ob dvajsetletnici obstoja Jugoslavije v Ljutomeru. Med drugim je dejal, »... da danes lahko izjavimo, da je program slovenskih taborov uresničen, da so zadnje točke uresničene, uresničene izključno s pomočjo naše stranke«.⁷² Vsekakor je bilo nenavadno govoriti o izpolnjenem programu Zedinjene Slovenije, ko je bila več kot tretjina Slovencev zunaj meja svoje matične domovine.

V obdobju Münchenske krize, ki je dosegla svoj višek 30. septembra 1938 s podpisom protokola o izpraznitvi sudetskega ozemlja, v odnosih med Koroščem in marksisti niti v legalni niti v ilegalni sferi ni pomembnejših elementov, ki jih sicer ne bi zasledili ob napadih opozicije na Stojadinovićevo zunanjepolitično usmerjenost in Koroščevo delež ob njenem oblikovanju. Tudi v dokaj razgibani in zaostreni predvolilni propagandi po razpustu skupščine in razpisu volitev za 11. december 1938 so bile izrečene mnoge obtožbe na račun političnih nasprotnikov z obeh strani, vendar je vse to teklo, če lahko rečemo, po utečenih kolesnicah. Omeniti velja morda Koroščevo osuplost ob dejstvu, da je dr. Maček tudi komuniste sprejel na svojo listo, kar je v predvolilni ihti izpovedal na seji banovinskega odbora JRZ 30. oktobra 1938 v Ljubljani z besedami: »Komunisti, socialisti, pohorci, nezadovoljniji in vsakodnevni odpadki iščejo

⁶⁹ Biber, Nacizem, stran 364.

⁷⁰ Tabor, 20. avgusta 1938, št. 4, letnik I, članek »Odgovor dr. Korošca«.

⁷¹ Tabor, 3. septembra 1938, št. 6, letnik I, članek »Govor dr. Korošca na kongresu Pax Romana na Bledu«. Članek je bil povzet po objavi v Politiki, 29. avgusta 1938.

⁷² Politika, 29. avgusta 1938, št. 10866, letnik XXXV, članek »Proslava dvadesetгодиšnjice opstanka Jugoslavije u Ljutomeru«.

in prosijo zavetja pod streho Mačkove stranke. To je konglomerat. Kdor se hoče podati v vojne nevarnosti, naj gre z njimi... Vse razumem, samo tega ne, da bo dr. Maček vzel pod svojo streho tudi komuniste. To je nekaj nezaslišanega, nekaj strašnega, ker daje s tem pobudo največjim neprijateljem družbenega reda in miru.«⁷³

Pač pa je opaziti v tem času, kako se zaostrojuje odnosi med Stojadinovićem in Korošcem, ki so se – med drugim – krhali tudi ob ukrepih notranjega ministrstva glede omejevanja nacistične iredente v državi in zlasti v Sloveniji ob narodnoobrambni potezah oblasti (razpusti podružnic Kulturbunda, prepoved prodaje posestev Nemcem v obmejnem pasu, prepovedi udeležbe Nemcev iz Slovenije pri nacističnih zborovanjih v Avstriji po Anschlusu, itd.). Okrog Korošca se je zategoval obroč, ki ga ni stiskala samo opozicija, temveč Stojadinović sam, ki se je – kot se je pozneje pokazalo – čutil ogroženega v svojih »firerskih« ambicijah,⁷⁴ pa tudi pri tretiranju nemške narodnostne manjšine v državi. O nedvomnih dilemah, v katerih se je Korošec znašel v tem času, dovolj ilustrativno poroča Ferdo Lipnik v že navedenem »Pismu iz Maribora: »Dr. Korošec je kot notranji minister in zastopnik Slovencev znotraj režima v skrajno neugodnem položaju. Z iredentističnimi podvigi nacistov v Sloveniji se nikakor ne strinja, toda energično akcijo mu preprečuje Berlinu prijazna politika kabineta, katerega član je. Povečuje se število njegovih pristašev, ki zahtevajo njegov odstop, toda on ostaja nadalje v kabinetu. Medtem pa narašča med narodom zavest o nevarnosti, krepi se odločenost se ji z lastnimi močmi zoperstaviti in prepričanje, da je samo v povezavi z demokratičnimi silami najbolj zagotovljena nacionalna varnost.«⁷⁵

Značilen za takratni Koroščekv položaj v vladi je morda tudi podatek, da je nastopil 20. novembra 1938 na dveh predvolilnih shodih, na Ptujju in v Ormožu, v levičarskem tedniku Edinost dne 26. novembra 1938 pa sta bili poročili o teh dveh shodih v celoti cenzurirani.⁷⁶

V dravski banovini je na parlamentarnih volitvah 11. decembra 1938 JRZ prejela 170.252 glasov ali 78,64% od volilcev, ki so glasovali. JRZ je ta rezultat razglasila kot zmago slavje, kljub temu, da je za JRZ volilo le 52,32% vseh vpisanih volilcev.⁷⁷ To je bil poraz za slovenske klerikalce, ki je po svoje lahko tudi prispeval k temu, da je Stojadinović nekaj dni po volitvah (21. decembra 1938) Korošca odslovil iz vlade.⁷⁸

⁷³ Mikuž, stran 470.

⁷⁴ Süddeutsches Institut v Gradcu je v svojem poročilu z dne 6. decembra 1938 št. 7, navedel, da je Korošec v svojem predvolilnem govoru v Celju 4. decembra 1938 zavrnil »führer-sistem«, o čemer pa časopisje ni pisalo. Biber: O padcu Stojadinovičeve vlade, stran 46, glej opombo št. 36.

⁷⁵ Opomba št. 67. Glej tudi Biber, Nacizem, stran 366.

⁷⁶ Edinost, 26. novembra 1938, št. 42, letnik II, članek »Dva shoda ministra dr. Korošca«.

⁷⁷ Mikuž, stran 470 in 471.

⁷⁸ Korošec je bil odlikovan z redom Karadjordjeve zvezde I. stopnje in imenovan za predsednika senata. Zelo zanimivi so podatki o okoliščinah, v katerih je Korošec zapustil vlado, kot jih opisuje 1961. leta dr. Miha Krek v Zborniku Svobodna Slovenija, v katerem je med drugim zapisal: »Z načinom volitev pa Stojadinović s svojimi ljudmi ni bil zadovoljen. To se je pokazalo na prvi seji vlade po izvršenih volitvah, na kateri je dr. Korošec poročal o poteku volitev. Ko je prenehal s svojim referatom, so začeli ministri iz najožje Stojadinovičeve okolice kritizirati Koroščevo notranjo politiko ter ga osebno napadati, da je dopustil, da je na Hrvatskem opozicija izvajala nasilje nad vladnimi kandidati, ki da niso imeli v upravnih organih prav nobene zaščite in podpore, da je dalje odgovoren, da je JRZ »tako slabo odrezala« pri volitvah in da je dr. Maček dobil tako visoko število glasov. Dr. Korošec je odločno branil svojo notranjo politiko in zavračal

V Resoluciji II. plenuma osrednjega odbora Komunistične stranke Slovenije, konec januarja ali v začetku februarja 1939, je o Koroščevem odhodu iz vlade zabeleženo: »Poraz je ojačil nasprotja v vladajočih krogih. Izstop dr. Korošca iz Stojadinovićeve vlade je rezultat volilnega poraza in nezadovoljstva slovenskih ljudskih množic s politiko režima.« (...) »Dejansko je torej politika dr. Korošca doživela poraz, ki je močno okrepil demokratične elemente v slovenskem delu JRZ, ki ne odobravajo reakcionarne in protidemokratične politike dr. Korošca. Volitve so torej tudi v tem taboru okrepile misel o potrebi sodelovanja slovenskega naroda s hrvatskim v skupnem boju proti reakcionarnim protiljudskim velesrbskim režimom.«⁷⁹

Natančno mesec in pol po Koroščevi ostavki na položaj notranjega ministra, je dr. Milan Stojadinović moral podati odstop svojega kabineta, novo vlado pa je sestavil 6. februarja 1939 dr. Dragiša Cvetković. Vlogo dr. Korošca pri Stojadinovićeve padcu je zgodovinopisje obširno obravnavalo, tu bi opozorili samo na že navedeno razpravo dr. Dušana Bibra »O padu Stojadinovićeve vlade«, ilustrativni pa so tudi memoari, ki jih je Stojadinović sam objavil 1963. leta v Argentini.⁸⁰

Edvard Kardelj je marca 1939 v »Notranje in zunanjepolitičnem pregledu«, v brošuri, namenjeni pristašem kmečko-delavskega gibanja, podrobneje analiziral vzroke za padec Stojadinovića, s tem v zvezi pa je analiziral širše politične razsežnosti Koroščevega odhoda iz vlade, ko je zapisal: »Slovenci smo bili zaradi Stojadinovićeve zunanje politike še prav posebno ogroženi, kajti s pomočjo »mrzle osvojitve« je hotel Hitler doseči med drugim predvsem svoje cilje v Sloveniji. Tega se je zavedal tudi dr. Korošec, ki je poskušal Hitlerjev pritisk zavirati, toda pri tem je bil sam zlomljen in vržen iz vlade. Prav v dr. Koroščevem lastnem primeru je najlepši dokaz, da neodvisnost slovenskega naroda v okviru Jugoslavije ni mogoče zajamčiti s paktiranjem z osjo Berlin-Rim, ampak narobe v tesni zvezi z evropsko demokracijo. Tudi tu imamo torej isti slučaj kakor v naši notranji politiki: Koroščevo sodelovanje z velesrbsko reakcijo ni privedlo do oslabitve velesrbske hegemonije v Sloveniji, ampak do njene okrepitve.

očitke tistih članov vlade, ki z načinom izvedbe volitev niso bili zadovoljni. - Uvidel pa je dr. Korošec takoj, da je vse to organiziral Stojadinović sam, da bi se ga iznebil iz vlade. To je potrdil po vladni seji. Dr. Stojadinović in dr. Korošec sta ostala sama. Dr. Korošec je tedaj dr. Stojadinovića kar naravnost vprašal, kaj naj pomenijo napadi na njegovo politiko. Dr. Stojadinović je dejal, da sam lahko vidi, kakšen je položaj. Dr. Korošec mu je odvrnil z vprašanjem: »Torej to pomeni, da moram dati ostavko?« Na te Koroščeve besede dr. Stojadinović ni odgovoril, pač pa je skomizgnil z rameni, kar je bil znak, da je treba to storiti. - Zatem je dr. Korošec Stojadinovića vprašal: »Koga boste postavili za mojega naslednika?« Dr. Stojadinović mu je povedal, da misli imenovati za notranjega ministra Milana Ačimovića, upravnika mesta Belgrada. To je storil Stojadinović radi tega, da bi si Korošca povsem ne odbil, kajti Milan Ačimović je kot upravnik mesta Beograd užival polno Koroščevo zaupanje ter je dr. Korošca zelo cenil. Znan je bil kot eden najsposobnejših policijskih uradnikov, kar smo jih imeli v Jugoslaviji, mož, ki je tudi pravilno presojal komunistično nevarnost ter je zato vodil neizprosni boj proti komunistom in jih preganjal z vsem svojim aparatom. Osebnost je bil pošten in zelo lepih manir. - Po tej vladni seji in razgovoru s Stojadinovičem je dr. Korošec v svojem kabinetu v notranjem ministrstvu vzel karton z napisom »Ministar unutrašnjih poslova« ter nanj s svinčnikom napisal svojo ostavko Stojadinoviću z naslednjimi osmimi besedami: »Gospod predsednik, prosim, sprejmite mojo ostavko. Dr. Korošec.« S svinčnikom popisano karto je vtaknil v kuverto. Nezalepljeno je izročil svojemu kabinetnemu šefu Relji Jovanoviću z naročilom, naj jo odnese Stojadinoviću v njegovo vilo na Topčiderskem griču.

⁷⁹ AS. Referat DPO-ZKS, fond Kongresi in konference.

⁸⁰ Pod naslovom »Ni rat ni pakt« so Stojadinovićeви spomini izšli na Reki 1970. leta.

Bolj kot katerikoli narod v Jugoslaviji smo torej Slovenci zainteresirani na zmagi demokracije.«⁸¹

Po odhodu iz vlade decembra 1938, dr. Korošec ni več kakor vsa leta dotlej tako očitno v ospredju političnega zanimanja marksistov; tako je tja do njegovega imenovanja za prosvetnega ministra, 29. junija 1940. Res pa je tudi, da marksistični tabor vidi v njem še vedno človeka, ki je soodgovoren za represivno ravnanje oblasti proti politični levici v državi, ki je nasprotnik slehernega poizkusa demokratizacije jugoslovanske družbe, ki ovira vzpostavljanje diplomatskih odnosov Jugoslavije s Sovjetsko zvezo in ki je – poleti 1940 – pomemben dejavnik kot posredovalec političnih kontaktov med Romunijo, Nemčijo in Italijo.

Korošec se je sicer kot predsednik senata v letih 1939 in 1940 udeleževal »visoke politike« v Beogradu, večina njegovega političnega delovanja pa se je odvijala v Sloveniji, kjer so se tudi vrstila priznanja, od proglasitev za častnega občana v raznih občinah (11. junija 1939 mu je podelilo 322 slovenskih občin diplome častnega občanstva) pa do decembra 1939 ko so mu podelili naziv častnega doktorja ljubljanske univerze. Slediti je mogoče, kako je neutrudno izgrajeval banovinsko organizacijo JRZ, vse bolj pa se je tudi naslanjal na mladino, predvsem visokošolsko, okoli Straže v viharju. Na svojih javnih nastopih je zlasti v 1940. letu vedno znova in vedno ostreje nastopal proti komunistom, vse bolj pa je poudarjen njegov boj proti prostozidarjem – svobodnim zidarjem, kakor jih imenuje.

Levičarska mariborska Edinost – njen urednik je bil Jaro Dolar – je 4. januarja 1940 v rubriki »Novoletne poslanice državnikov«⁸² poročala, da je dr. Korošec v novoletni številki Slovenca izrazil »trajno skrb za nastopajoče leto« ter kot vzrok zanjo navedel komuniste, svobodne zidarje in tujce. »Komunisti, to so notranji sovražniki,« je nadaljeval list Koroščeve besede, »proti katerim bi se bilo treba boriti z večjo odločnostjo in z manj obzirnosti. Svobodni zidarji pa so črni krti, pred katerimi se je treba varovati. Posebno pa je treba paziti na tujce, ki jih je nebroj po vlakih, hotelih in gostilnah.«

K temu naj pripomnimo, da je s »tujci« imel v mislih množico najrazličnejših »izletnikov« iz sosednje Nemčije, ki so v tem času dobesedno preplavljali Slovenijo, si nabavljali hrano in se predvsem ukvarjali z nacistično propagando in vohunstvom.

Koroščeva novoletna poslanica pa je vzbudila nepričakovano pozornost, pravzaprav značilno za takratne zaostrene politične razmere v državi in za – tudi prikriti – boj za obvladovanje javnosti.

Edinost je 11. januarja 1940 objavila članke »Prepir okoli prostozidarjev« – »Odgovor Velike lože« – »Slovenčevi« očitki.«⁸³ Med drugim je Edinost poročala, da je Velika loža »Jugoslavija« na Koroščevo izjavo odgovorila z izjavo v beograjski Politiki, ki da so jo ponatisnile Novosti in v izvlečku tudi ljubljansko Jutro. V tem odgovoru pravijo prostozidarji, – tako Edinost, – da ne odgovarjajo duhovniku dr. Korošču, ampak

⁸¹ Notranje in zunanjepolitični pregled, brošura, marec 1939.

⁸² Edinost, 4. januarja 1940, št. 1, letnik III.

⁸³ Edinost, 11. januarja 1940, št. 2, letnik III.

državniku dr. Korošču, ki je kot notranji minister imel priliko, da se je s prostozidarji seznanil, saj leži prepis Konstitucije Velike lože v arhivu notranjega ministrstva. K temu je Edinost še dodala, da je izšel v Slovencu na sporočilo Velike lože oster odgovor, češ da še nobeno prostozidarstvo v Evropi ni obsodilo boljševizma, čeprav ta mori v strahotnih masah, odvzema človeku vsako svobodo in dostojanstvo ter širi samo bedo in siromaštvo in da je organiziral in omogočil tudi kraljev umor.

Koroščeva novoletna izjava in kar se je spletlo okoli nje, je zanimivo za zgodovinarja, ki preučuje Koroščev odnos do marksistov; saj istočasno poudarjanje komunizma in prostozidarstva, kar se je odslej pri Korošču ponavljalo, spominja na prijeme goebbelsovske propagandne mašinerije. Manjkalo je samo opozarjanje na nevarnost židovstva. Koroščevo stališče do Židov je prišlo do izraza šele septembra 1940, ko je kot prosvetni minister začel izdajati prve rasistične in protižidovske uredbe v Jugoslaviji.^{83a}

V prvih tednih 1940. leta so se pričela pojavljati v časopisju poročila o uspehih Sovjetov v bojih proti Finski, tudi o preboju Mannerheimove linije. CK KPJ je v tem času izdal letak, ki se je začel z odstavkom: »S slavo ovenčana Delavsko-kmečka rdeča armada SSSR je te dni prebila Mannerheimovo linijo in zavzela mesto Viipuri«. V nadaljevanju je letak navajal podatke o generalu Mannerheimu, ki da je ob zrušitvi finske delavsko-kmečke vlade v Helsinkih v letih 1918-1919 dal pobiti in postreliti več kot 60.000 finskih delavcev in kmetov. »Okrog tega osvoboditelja se danes zbirajo tudi naši »socialisti«, na čelu s Petejanom, Erženom, Jelencem, Štukljem, Topalovičem, Krekičem, itd., itd., okrog njega se zbira takozvana slovenska advokatsko »kmečko-delavska stranka« dr. Lončarja in dr. Vavpetiča, njega se oklepa SDS z gospodom Ribnikarjem Adolfom, itd. V svoji ljubezni do rablja finskega delovnega ljudstva, Mannerheima, si je vsa ta »opozicionalna« gospoda popolnoma edina s starima sovražnikoma slovenskega delovnega ljudstva, z dr. Koroščem in dr. Kramerjem, ki sta ves svoj tisk dala na razpolago Mannerheimu in angleškim klevetnikom. - Odkod to edinstvo slovenske gospode?«⁸⁴

8. marca 1940 je Slovenec prinesel uvodnik z naslovom »Dr. Anton Korošec slovenski mladini«. To je bilo poročilo o Koroščevem nagovoru na zborovanju slovenskih visokošolcev, v katerem se je, med drugim, dotaknil tudi problema sovjetsko-finske vojne: »Povejmo danes enkrat tudi nekaj o Fincih. Vse v srcu občuduje Fince. Bodimo odkriti: tudi pri nas v Jugoslaviji. A nihče nima korajže, to tudi v javnosti povedati. Celo listov je malo, ki bi si upali to iskreno in odkrito reči. Nepogumni, slabotni ljudje imajo navado, da upajo govoriti samo o tem, kar najde splošno odobravanje. Dandanes pa je naša družba v Jugoslaviji že tako okužena, da jasno, zdravo socialno stališče ne najde več splošnega odobravanja.«⁸⁵

Razumljivo, da se je Korošec v isti sapi lotil tudi komunistov: »Neizprosno borbo proti vsem prevratnim programom! Mi smo za napredek in razvoj socialnih zakonov,

^{83a} Biber, Nacizem, stran 225.

⁸⁴ AS, Referat DPO-ZKS, fond letaki množičnih gibanj. Naslov letaka »Delavci! Kmetje! Delovno ljudstvo!« Podpis »Osrednji odbor KSJ«.

⁸⁵ Slovenec, 8. marca 1940, št. 56a, letnik LXVIII, članek »Dr. A. Korošec slovenski mladini«.

a nismo za tlačanstvo, suženjstvo in robstvo. – Da nam nihče ne bo očital, da se tudi mi izogibamo javnosti, zato povemo kratko in glasno: boj povsod in vselej proti največji sramoti naše dobe, proti komunizmu! – Zato tudi sočustvujemo in simpatiziramo s Finci. Toda simpatije niso dovolj.«⁸⁶

11. maja 1940 je bil podpisan med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo trgovinski sporazum, 21. junija pa so bili vzpostavljeni med državama diplomatski odnosi. Navidez je Korošec, ki se je protivil približevanju Sovjetski zvezi, doživel poraz – če ne upoštevamo ob tem dejstva, ki je bilo ponovno izraženo v zgodovinski literaturi, da je bil sporazum s SZ samo manever Cvetkovićeve vlade. 22. junija 1940 je bilo sklenjeno nemško-francosko premirje v Compiègneu, po njem pa je takoj prišlo do preobrata v zunanji politiki jugoslovanskega režima, pa tudi nekaterih meščanskih strank, ki so – po besedah Alenke Nedogove – od povelečevanja, zahodnih demokracij prešle na povelečevanje korporativnega sistema fašistične Italije in nacistične Nemčije.⁸⁷ V širši razpon tega obdobja sodi Koroščeva zunanjepolitična aktivnost in njegovo imenovanje za prosvetnega ministra v Cvetkovićevi vladi 29. junija 1940. Že zgodaj so jugoslovanski komunisti obravnavali Koroščevo kontaktiranje z Italijo pa tudi njegovo nasprotovanje vzpostavitvi diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo. V Proleterju 3–4, april-maj 1940, v članku »Odkod grozi Jugoslaviji nevarnost, da bo vpletena v vojno«, piše med drugim: »Danes veliko govorijo o tkim. »peti koloni«, ki od znotraj pripravlja poraz. To »peto kolono« uporabljajo sedanji imperialistični osvajalci. (...) Vanjo sodijo agenti Mussolinija, npr. duhovniki, ki pridigajo, da bi bila sreča, če bi prišli Italijani (govor nekega duhovnika v cerkvi Svetega duha v Zagrebu), vanjo sodi rimski agent far Korošec, ki se precej odkrito pajdaši z Rimom in divje nasprotuje normalnim odnosom s Sovjetsko zvezo.«⁸⁸

2. julija 1940 je Delavska politika pod naslovom »Sprememba v naši vladi – Dr. Korošec prosvetni minister« poročala: »Dr. Korošec, ki se je pred kratkim mudil v inozemstvu, v Nemčiji in potem tudi v Romuniji par dni pred vzpostavitvijo totalitarnega režima,⁸⁹ je postal zopet aktivni minister. Prosvetni minister, dr. Božo Maksimović je dal ostavko na svoj položaj, nakar je bil imenovan namesto njega dr. Anton Korošec.«⁹⁰

Julija 1940 je CK KPJ izdal »Komunike št. 3«, v slovenščini natisnjen v ilegalni tiskarni »Delo«. To je zadnje obširno sporočilo jugoslovanskih komunistov o dr. Korošču in njegovem delovanju v tistem času. Dokument sicer prvenstveno obravnava značaj in smeri jugoslovanske politike in položaj v jugoslovanski družbi, potem ko je Francija doživela svoj poraz v Evropi, zlasti preobrat v ravnanju Cvetkovićeve vlade, ki se je zdaj bolj kot kdajkoli prej obrnila k Berlinu in Rimu. S tem v zvezi je poudar-

⁸⁶ Kot zgoraj.

⁸⁷ Nedog, stran 232 in 233.

⁸⁸ Proleter, april-maj 1940, št. 3–4, letnik XVI. članek »Odkod grozi Jugoslaviji nevarnost, da bo vpletena v vojno«, podpis Dragomir (J. B. Tito).

⁸⁹ Delavska politika je 6. julija 1940 (št. 76) poročala o spremembi vlade v Romuniji in prehodu na totalitarni sistem.

⁹⁰ Delavska politika, 2. julija 1940, št. 74, letnik XV, članek »Sprememba v naši vladi«.

jena vloga dr. Korošca. Ob podatku, da se Slovenec, organ Korošca, kot tudi mnogi drugi časopisi, odkrito zavzema za totalitarni sistem, za fašizem po vzorcu Italije in za narodni socializem po vzorcu Nemčije, je o dr. Korošču zapisano: »Korošec je nedavno potoval v Rim, potem pa na Nemško in v Bukarešto. Zakaj? Zato da bi se pogajal z reakcionarnimi oblastniki teh dežel in iskal njihovo podporo proti ljudstvu Jugoslavije za primer, če bi se to ljudstvo upiralo tistim, ki ga hočejo osrečiti z uvajanjem totalitarnega in korporativnega sistema. Takoj po svoji vrnitvi je Korošec stopil v vlado kot minister prosvete. V razgovoru z italijanskim časnikarjem⁹¹ je cinično izjavil, da ni postal minister prosvete zato, da bi premeščal učitelje in profesorje. Z drugimi besedami se to pravi: prišel sem zato, da fašiziram mladino. »Vi poznate mojo programatično stališče,« je dejal ta nazadnjak, ali z drugimi besedami: vi veste, kaj sem obljubljal v Italiji. Slovenski klerikalci s Koroščem na čelu so tako predrzni, da odkrito pišejo, kako se morajo mali narodi gospodarsko in politično podrediti velesilam, ki zdaj ustvarjajo »novo Evropo«, z drugimi besedami, oni odkrito zahtevajo, da nas podjarmita velesili Nemčija in Italija.«⁹²

V letaku z naslovom »Sporočilo sekretariata CK KPJ«, ki ga je KPJ izdala istočasno kot »Komunike št. 3«, je glede razlogov za Koroščeva potovanja v Nemčijo, Italijo in Romunijo navedeno: »Mar ne gre za poskuse, da bi ustvarili protisovjetsko fronto? Prepričani smo, da je to naperjeno proti Sovjetski zvezi in proti lastnemu ljudstvu. Zunanja politika jugoslovanskih oblastnikov je dvoilična kljub navezavi trgovinskih in diplomatskih stikov s Sovjetsko zvezo, kar je uspeh dosedanjega vztrajnega boja ljudstva.«⁹³

Sledeč svojim napovedim, ki jih je izrekel v razgovoru z italijanskim časnikarjem 10. julija 1940, je dr. Korošec kot prosvetni minister med prvimi ukrepi, ki jih je sprejel, izdal novo uredbo o šolah in tečajih z navodili o poučevanju tujih jezikov. S tem v zvezi je Delavska politika 13. avgusta 1940 poročala, »da je z ozirom na kulturne vezi med našo državo in Nemčijo ter Italijo, prosvetni minister dr. Korošec sklenil, da se bo na naših srednjih šolah odslej v večji meri poučevalo nemški in italijanski jezik.«⁹⁴

Uvajanje nemščine in italijanščine na srednje šole v državi je ostro obsodil Slovenski klub na univerzi v Ljubljani. V njegovem vabilu novincem jeseni 1940 je bilo na robu kritični presoji o delovanju vlade v notranji in zunanji politiki zapisano: »Splošna smer današnje vlade prihaja do izraza predvsem v naši prosvetni politiki. Uvajanje nemškega in italijanskega jezika, ustanavljanje nemških šol, popolno ignoriranje ruščine v našem prosvetnem programu, vse to dovolj nazorno kaže neodgovornost merodajnih prosvetnih činiteljev.«⁹⁵

⁹¹ Slovenec, 10. julija 1940, št. 155, letnik LXVIII, članek »Izjava ministra dr. Korošca italijanskemu tisku«.

⁹² AS, Referat DPO-ZKS, Komunike št. 3.

⁹³ AS, Referat DPO-ZKS, fond Letaki množičnih gibanj, »Sporočilo sekretariata CK KPJ«.

⁹⁴ Delavska politika, 13. avgusta 1940, št. 92, letnik XV, članek »Na srednjih šolah bo uveden pouk nemščine in italijanščine«.

⁹⁵ Vabilo Slovenskega kluba novincem, jesen 1940 pod naslovom *Tovarišica! – Tovariši!* Objavljeno v Slavko Kremenšek: *Slovensko študentovsko gibanje 1919–1941*, Ljubljana 1972.

Vse do Koroščeve smrti 14. decembra 1940 v Beogradu v legalnem marksističnem tisku v Sloveniji in verjetno tudi v državi ni pomembnejših sporočil in sodb o njegovem državniskem in političnem delovanju.

V Delavski politiki je 14. decembra 1940 izšlo pod naslovom »Ob smrti dr. Korošca« kratko sporočilo: »V soboto, dne 14. t. m., je umrl v Beogradu nenadne smrti prosvetni minister dr. Anton Korošec, vodja JRZ v Sloveniji, vpliven politik, ki je v Jugoslaviji igral važno in vidno vlogo vseh dvaindvajset let njenega obstoja. Za svoje zasluge za državo je bil večkrat odlikovan in je užival zaupanje na najvišjih mestih. Z njegovo smrtjo je težko prizadeto politično gibanje, kateremu je pripadal kot zvest, neizprosni in načelen borec.«⁹⁶

17. decembra 1940 je Straža v viharju v Ljubljani objavila Koroščevo »Oporoko«, izjavo, ki jo je Korošec dal slovenskima visokošolcema Francu Casarju in Cirilu Žebotu, ko sta ga junija 1934 obiskala na otoku Hvaru, kjer je bil konfiniran.⁹⁷

Koroščeva izjava se glasi:

»Povsod Boga.

Proč z liberalnimi in marksističnimi frazami, ki so tuje našemu narodu.

Držec se smernic, podanih v papeževih okrožnicah, se izrekamo za korporativni družabni in gospodarski red, osnovan na krščanskem organskem pojmovanju družbe, da se zajamči interes skupnosti in svoboda osebnosti.

Ne izogibajmo se potrebnih socializacij!

Obsojamo kapitalistični in komunistični gospodarski red.

Odklanjamo totalitelno ureditev države, izoblikovane v komunizmu in fašizmu, ki odvzema ostalim družabnim edinicam in poedincem vsako avtonomijo in svobodo.

Dovedimo socialno pravičnost in socialno ljubezen v človeški družbi do popolne zmage!«

V tem kratkem pregledu smo nanizali nekaj podatkov o razmerju med dr. Antonom Korošcem in marksisti predvsem z namenom opozoriti na značilnosti zgodovinskega procesa, v katerem lahko razpoznamo Korošca kot pragmatičnega politika, ki se zna prilagajati politični realnosti, morda kdaj tudi ne glede na osebne pomisleke. Naloga zgodovinarjev je odkrivati večplastne razsežnosti v celoti njegovega političnega delovanja, tudi v njegovem odnosu do marksistov, v tem včasih, zlasti proti koncu njegovega življenja na videz enostavnem in neproblematičnem, v resnici pa zelo zapletenem razmerju.

⁹⁶ Delavska politika, 17. decembra 1940, št. 144, letnik XV, članek »Ob smrti dr. Korošca«.

⁹⁷ Straža v viharju, 17. decembra 1940, št. 14, letnik VII, članek »Dr. Koroščevo oporoka«. Izšlo tudi v Buenos Airesu, v Slovenski državi 33 - 1982, št. 7-8.

France FILIPIČ

DR ANTON KOROŠEC UND DIE MARXISTEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Abhandlung erörtert den Zeitraum des Wirkens von Dr. Anton Korošec als Politiker und Staatsmann seit 1918, dem Ende des ersten Weltkriegs, bis zu seinem Tode, im Dezember 1940, unter dem besonderen Blickwinkel der gegenseitigen Beziehung und Bewertung zwischen ihm und den marxistischen politischen Bewegungen. Obwohl mit dieser Einschränkung das Studium der staatsmännischen und parteilichen Aktivitäten von Korošec inhaltlich begrenzt ist, so wird dennoch der behandelte Geschichtsstoff unter Berücksichtigung seiner allgemeinen Gesellschaftsaktivität als ein nicht zu vermissendes Element in die Gesamtvorstellung seiner Persönlichkeit eingebaut.

Seine Untersuchungen über diesen wichtigen Zeitraum des Lebenswegs von Korošec unter dem angegebenen Blickwinkel, teilte der Autor in drei Zeitabschnitte ein: der erste vom Jahre 1918 bis zur Ausrufung der Diktatur vom 6. Januar, als Korošec, teilweise als Regierungsmitglied, jedoch in der Opposition als Vorsitzender der Slowenischen Volkspartei, intensiv am Parlamentsleben im Staate teilnahm; der zweite, vom Januar 1929 bis zur Regierungsgründung durch Stojadinović, im Juni 1935, als Korošec, außer den beiden ersten Jahren, fast die ganze Zeit während der Diktatur in der Opposition war, einige Zeit sogar konfiniert und ohne Möglichkeiten auf Staatsführung Einfluß zu nehmen; und der dritte Zeitabschnitt, als er von Juni 1935 bis zu seinem Tod im Dezember 1940 als Regierungsmitglied und Senatspräsident entscheidend an der Gründung der Außen- und Innenpolitik Jugoslawiens mitwirkte.

In allen diesen drei Lebenszeiträumen von Korošec zwischen den beiden Weltkriegen deutete der Autor, zwar in Verlegenheit und im voraus angegebenem Ausmaß seiner Abhandlung und eines umfassenden wichtigen Geschichtsmaterials, den er zu berücksichtigen hätte, die Peripetien unaufhörlicher Spannungen im Verhältnis zwischen Korošec und den Marxisten an, die aus der scharfen Verschiedenartigkeit zweier sich ausschließender weltanschaulichen Definitionen ausgingen, durchweg im Licht seines Einflusses auf das Schicksal der jugoslawischen Gesellschaft zwischen den beiden Weltkriegen und mit besonderer Betonung auf die slowenischen Verhältnisse. Im Verhältnis von Korošec zu den Marxisten stellte der Autor die Veränderungen in den Vordergrund, die Korošec in seiner Beurteilung der marxistischen Doktrin eintrug (besonders die Gegenstücke, wofür sich die Kommunisten einsetzten), vom kritischen Charakter aus der Position des christlichen Sozialismus in den frühen Zwanziger Jahren, als er in der Opposition war, bis zu den berufslos verurteilenden Standpunkten, die er ständig vertrat, wann immer er in die Regierung einbezogen wurde, auch als er in der ersten Hälfte der Dreißiger Jahre in der Opposition war.

Mit einigen Angaben, die kaum die bestimmten Elemente der Tätigkeit von Korošec als Staatsmann im Jahre 1940 deuten, machte der Autor auf die bisher in der Geschichtsschreibung weniger gegenwärtigen Behandlung der außenpolitischen Aktivität von Korošec im Juni und Juli 1940 aufmerksam, besonders nach der Niederlage Frankreichs auf dem europäischen Kampfplatz. Damals ist Korošec ein wichtiger Akteur in der Annäherung Jugoslawiens den drei Achsenmächten, besonders im Hintergrund der internationalen diplomatischen Verbindungen zwischen Italien, Deutschland, Jugoslawien und Rumänien. Die Standpunkte der Marxisten, besonders der Kommunisten Korošec gegenüber, zu seinen politischen und weltanschaulichen Standpunkten, machte der Autor in der Reihenfolge die wesentlich sich unveränderlichen kritischen Ausgangspunkte in der Beurteilung des gesellschaftlichen Engagements von Korošec deutlich, noch besonders in der Entdeckung und Beurteilung derjenigen gesellschaftlicher Kräfte, auf die er sich stützte und die wesentlich auf seine Handlung Einfluß, ohne Berücksichtigung seiner Stellung und Umstände, in welchen er wirkte. Insgesamt bewertete der Autor Korošec als einen pragmatischen Politiker, der sich den politischen Realitäten anpassen mußte, vielleicht manchmal auch ohne Rücksicht auf persönliche Einschränkung.